

Als een homo op je valt...

**Acceptatie van homoseksualiteit
onder Utrechtse (hetero)jongeren**

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

MOVISIE – Kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling

MOVISIE verzamelt, ontwikkelt en verspreidt kennis en adviseert op het gebied van welzijn, zorg en sociale veiligheid. MOVISIE werkt voor en samen met overheden, burgerinitiatieven, professionele en vrijwilligersorganisaties met als doel de participatie en zelfredzaamheid van burgers te vergroten. Centrale thema's daarbij zijn vrijwillige inzet, mantelzorg, kwetsbare groepen, leefbaarheid en huiselijk en seksueel geweld.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl

Voor dit rapport heeft MOVISIE samengewerkt met **YoungWorks**, een advies- en reclamebureau gespecialiseerd in het bereiken van kinderen en jongeren.

COLOFON

Auteur(s): Hanneke Felten.

m.v.v. Lou Repetur (MOVISIE), Sherien Verkaik (YoungWorks) en Mayssa Joni (YoungWorks).

Eindredacteur: Mariek Hilhorst

Met dank aan: Chris Wouters, Wil Verschoor, Charlot Pierik en Judith Schuyf.

Projectnummer: P1784

Datum: juni 2008

© MOVISIE

Bestellen: www.movisie.nl

evt.

Dit rapport is tot stand gekomen met subsidie van de Gemeente Utrecht en het Ministerie van VWS.

Dit rapport is een samenwerkingsproject met YoungWorks.

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1 Doel en methode	2
1.1 Doel.....	2
1.2 Methode	2
2 Onderzoeksproces	4
2.1 Opstartfase	4
2.2 Interviews.....	4
2.3 Groepsgesprekken.....	5
3 De jongeren	7
3.1 De geïnterviewde jongeren	7
3.2 De jongeren uit de focusgroepen.....	9
4 Acceptatie globaal	11
4.1 Interviews.....	11
4.2 Groepsgesprekken.....	12
5 Uitkomsten interviews.....	14
5.1 Angst.....	14
5.2 Familie	16
5.3 Religie	17
5.4 On)bekendheid met het thema	18
5.5 Vooroordelen en stereotypen	20
5.6 Genderrollen	23
6 Uitkomsten groepsgesprekken	25
6.1 Vooroordelen	25
6.2 Mannelijkheid en vrouwelijkheid	27
6.3 Stereotiepe beelden van holebi's.....	29
6.4 Religie	31
6.5 De eigen omgeving	31
6.6 Zelf voor holebi worden aangezien	32
6.7 Samen praten	33
7 Conclusies	35
7.1 Grote verschillen	35
7.2 Taboe.....	35
7.3 Praten over grenzen	35
7.4 Religie	36
7.5 Familie-eer	36
7.6 Stereotypen.....	36
7.7 Gender	36
7.8 Vooroordelen voorkomen	37
8 Aanbevelingen	38
8.1 Vergroot de (seksuele) weerbaarheid van jongeren, met name jongens.....	38
8.2 Vergroten bekendheid en kennis, verminderen vooroordelen.....	38
8.3 Aandacht voor homoseksualiteit in beleid op scholen.....	40
8.4 Media-educatie met aandacht voor homoseksualiteit	41
8.5 Stimuleer de emancipatiebeweging onder jongeren	41
9 Noten	42
10 Bronnenlijst.....	44
10.1 Internetbronnen:.....	45

Inleiding

De gemeente Utrecht maakt zich grote zorgen over de acceptatie van homoseksualiteit onder jongeren. Van de Utrechtse brugklassers zegt 42 procent geen homoseksuelen in de vriendenkring te accepteren[1]. De gemeente Utrecht vraagt zich af waar dit hoge percentage vandaan komt én hoe de gemeente de acceptatie van homoseksualiteit onder jongeren kan vergroten.

Wat hebben jongeren nodig hebben om homoseksualiteit wél te kunnen accepteren? Om antwoord op deze vraag te geven is het nodig zicht te krijgen in welke situaties homoseksualiteit voor jongeren zo'n moeilijk en lastig thema is. Wat zijn de knelpunten? Maar ook: in welke situaties of onder welke omstandigheden kunnen jongeren homoseksualiteit wél accepteren? En welke oplossingen zien jongeren zelf om vooroordelen over homoseksualiteit te voorkomen? Oftewel, wat zijn naast de knelpunten, de krachtpunten van diverse jongeren in het omgaan met homoseksualiteit?

Opbouw

De opbouw van dit rapport over de knelpunten en krachtpunten van Utrechtse jongeren in de acceptatie van homoseksualiteit is als volgt: In hoofdstuk 1 vindt u het doel en de opzet van het onderzoek. Hoofdstuk 2 beschrijft hoe het onderzoeksproces is verlopen. De jongeren die hebben meegedaan aan het onderzoek en hun diversiteitskenmerken staan omschreven in hoofdstuk 3. In welke mate deze jongeren homoseksualiteit accepteren is te lezen in hoofdstuk 4.

Daarna worden de resultaten van het onderzoek besproken. In hoofdstuk 5 is te lezen wat de kracht- en knelpunten van de geïnterviewde jongeren zijn rond acceptatie, gerangschikt op thema. Bij ieder thema hebben we een analyse toegevoegd van deze kracht- en knelpunten, gebaseerd op kennis uit andere onderzoeken en projecten. Per thema is een conclusie getrokken. Hoofdstuk 6 is op dezelfde manier opgebouwd: hierin komen de krachtpunten en knelpunten aan bod die voortkomen uit de groepsgesprekken. Hoofdstuk 7 is een samenvatting van de conclusies. Op basis van deze conclusies zijn aanbevelingen geformuleerd in hoofdstuk 8. In hoofdstuk 9 vindt u de gebruikte literatuur.

Wie schreef wat

MOVISIE is verantwoordelijk voor dit verslag. MOVISIE heeft hierbij nauw samengewerkt met YoungWorks.

Hoofdstuk 1, 2, 3 en 4 zijn grotendeels geschreven door MOVISIE. Hierbij is gebruik gemaakt van het 'Highlightsverslag' van YoungWorks, waarin zij het proces en de resultaten van de groepsgesprekken omschrijven.

Hoofdstuk 5 is geschreven door MOVISIE en is het verslag van de individuele interviews. Hoofdstuk 6 bestaat voor een groot deel uit het 'Highlightsverslag' van YoungWorks over de groepsgesprekken. Dit hoofdstuk werd door MOVISIE geordend in krachtpunten en knelpunten en aangevuld met een analyse en conclusie per thema. Hoofdstuk 7 bevat de conclusies van hoofdstuk 5 en 6. In hoofdstuk 8 staan de aanbevelingen van MOVISIE waarbij ook weer gebruik is gemaakt van het 'Highlightsverslag' van YoungWorks.

1 Doel en methode

Welke twee doelen heeft dit onderzoek en welke methode gebruikten we? We lichten het gebruiken van individuele open interviews en van groepsgesprekken toe.

1.1 Doel

Het eerste doel van dit onderzoek is het in kaart brengen en analyseren van:

- knelpunten die jongeren ervaren in de acceptatie van homoseksualiteit;
- krachtpunten die jongeren ervaren in de acceptatie van homoseksualiteit, onder andere oplossingen die jongeren zelf bedenken.

Het tweede doel is om aanbevelingen te doen met aandacht voor:

- de krachtpunten die versterkt dienen te worden bij verschillende groepen jongeren om homoseksualiteit beter te kunnen accepteren;
- de middelen die ingezet kunnen worden om deze krachtpunten te versterken

1.2 Methode

1.2.1 Interviews

MOVISIE hield individuele open interviews met jongeren. We kozen voor deze onderzoeksmethode omdat open interviews het mogelijk maken een diepgaander inzicht te krijgen in de belevings- en ervaringswereld van de geïnterviewden.[2] Daarbij is deze methode uitermate geschikt om gevoelige thema's zoals homoseksualiteit[3] te onderzoeken.

De interviews vonden plaats aan de hand van een topiclijst, een lijst met thema's die de leidraad vormen voor het interview. De geïnterviewde kon zelf bepalen op welke thema's hij of zij de nadruk wilde leggen. Ook had de interviewer de mogelijkheid om verder door te vragen op interessante kwesties of ervaringen die de geïnterviewde aansneed.

Het thema homoseksualiteit is voorzichtig geïntroduceerd in de interviews. Eerst kregen de geïnterviewden vragen over andere thema's. Zo kreeg de interviewer de mogelijkheid om eerst een vertrouwelijke sfeer te creëren waarin de geïnterviewde zich op zijn of haar gemak voelde. De interviewer liet aan de geïnterviewde merken dat zijn of haar mening belangrijk is en nooit fout. Hierdoor vermeden we zoveel mogelijk dat jongeren sociaal wenselijke antwoorden gaven.

De thema's van de topic-lijst waren:

- vooroordelen
- genderrollen (mannelijkheid en vrouwelijkheid)
- homoseksualiteit

Bij het eerste thema vroegen de interviewers jongeren naar zowel de vooroordelen waar ze zelf mee te maken krijgen, als naar de vooroordelen die ze zelf denken te hebben. Ook vroegen ze hen oplossingen te geven om vooroordelen te voorkomen. Vervolgens bespraken ze het thema

'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'. Ze vroegen hoe de geïnterviewde vindt dat de ideale man zich hoort te gedragen en hoe de ideale vrouw dat hoort te doen. Ook vroegen ze hoe hij of zij zou omgaan met iemand die daarvan afwijkt. Daarna bespraken ze het thema homoseksualiteit. Er werd gevraagd welke eerste associaties, gedachten en ideeën de geïnterviewde hierover heeft. Kent hij of zij homo's, lesbiennes of biseksuelen (holebi's)? Ook is de gevraagd aan de hand van foto's wat vindt hij of zij van beroemde holebi's. Vervolgens is gevraagd hoe vooroordelen ten opzichte van holebi's kunnen worden voorkomen. Het interview werd afgesloten met een casus. De interviewers vroegen de geïnterviewde advies te geven aan een heteroseksueel iemand van dezelfde sekse van wie de beste vriend(in) homoseksueel bleek te zijn: wat raad je deze heterojongere aan te doen?

1.2.2 Groepsgesprekken

Terwijl MOVISIE individuele interviews afnam bij jongeren, hield YoungWorks twee groepsgesprekken met jongeren.

De voordelen van deze methode zijn:

- groepsgesprekken geven direct inzicht in hoe thema's liggen in een dwarsdoorsnede van de doelgroep;
- groepsgesprekken leiden tot een interactieve discussie waarbij jongeren kunnen reageren op elkaars meningen en ideeën.

De groepen waren in gedeeld op basis van leeftijd. Op 12 maart 2008 werd gesproken met jongeren tussen de 16 en 18 jaar, op 17 maart 2008 met jongeren tussen de 12 en 15 jaar. Deze aanpak is onderzoekstechnisch het meest verantwoord omdat jongeren uit beide leeftijdscategorieën in hele verschillende levensfasen zitten. Het is daarom niet wenselijk om ze met elkaar over dit thema in gesprek te laten gaan.

De jongeren was vooraf verteld dat ze over mannelijkheid en vrouwelijkheid gingen praten. Het thema homoseksualiteit is vooraf niet genoemd, om zo te voorkomen dat jongeren die minder of niet tolerant jegens homoseksualiteit staan niet aan het groepsgesprek wilden meewerken.

Het gesprek begon over vooroordelen in het algemeen en ging vervolgens over beelden over de ideale man en vrouw. Hierdoor konden jongeren ook op algemeen niveau over oplossingsrichtingen nadenken, zonder meteen de link te hoeven leggen met het gevoelig liggende thema homoseksualiteit. Daarna werd gesproken met de jongeren over homoseksualiteit.

2 Onderzoeksproces

Hoe is het onderzoeksproces verlopen? In dit hoofdstuk komt aan bod hoe het project van start ging en op welke manier de werving en selectie is aangepakt. Vervolgens is het proces van de individuele interviews en de groepsgesprekken beschreven.

2.1 Opstartfase

Voor onderzoek naar de acceptatie van homoseksualiteit is kennis en sensitiviteit nodig op dit gebied. Om deze reden is YoungWorks over dit thema geïnformeerd en geïnstrueerd door MOVISIE. Dit door middel van een presentatie, ondersteuning bij het opstellen van een topic- en instructielijst voor de groepsgesprekken en regelmatig telefonisch contact.

2.2 Interviews

2.2.1 Werving

We verspreidden de oproep via U-shake. Hierop kwamen helaas geen reacties binnen. Daarom zijn de jongeren geworven via internetsites, zoals Hyves.nl en Lombok.nl. Op deze sites plaatsten we een flyer met de vraag of Utrechtse jongeren wilden praten 'over jongens, meisjes en vooroordelen'. Hierop kwamen veel reacties binnen. De meeste waren echter van autochtone hoogopgeleide meisjes. Via het netwerk van MOVISIE en door te posten bij een coffeeshop in Utrecht zochten we naar allochtone jongeren, jongeren met een protestants-christelijke achtergrond en jongeren met een lagere opleiding.

2.2.2 Interviewlocatie

De jongeren mochten zelf aangeven waar in Utrecht zij geïnterviewd wilden worden. Als de jongeren geen voorkeur voor een locatie aangaven, werd voorgesteld om het interview te houden bij MOVISIE. Zeven jongeren gingen op dit voorstel in. Eén jongere is thuis geïnterviewd en twee in een grand café.

2.2.3 Interviewers

De interviews werden afgenomen door twee vrouwelijke interviewers: een autochtone interviewer van 25 en een allochtone interviewer van 42 jaar. Zoals bekend beïnvloeden de diversiteitsfactoren van de interviewer de resultaten van het onderzoek. Zo zullen veel jongens zich anders opstellen ten opzichte van een vrouwelijke interviewer dan een mannelijke interviewer. Ook factoren als etniciteit en leeftijd zijn van invloed op het interviewproces. Zo is het mogelijk dat de allochtone jongeren gemakkelijker praten tegen de allochtone interviewer. Maar ook is het mogelijk dat ze juist opener durven te zijn tegen de autochtone interviewer, omdat ze daarvan geen sociale controle vrezen.

In dit onderzoek speelt in het proces van interviewen ook seksuele voorkeur een belangrijke rol. De verwachting was dat jongeren zich minder vrij zouden voelen om te praten over homofobe gevoelens

wanneer zij denken dat de interviewer zelf homoseksueel is. We kozen daarom bewust voor interviewers die op het eerste gezicht meestal getypeerd worden als heteroseksueel. Deze typering is niet verwonderlijk in een samenleving als de onze, waar heteroseksualiteit bijna overal de impliciete norm is.[4] Heteroseksuelen gaan er meestal automatisch vanuit dat een persoon die zij ontmoeten heteroseksueel is, tenzij hij of zij voldoet aan een stereotiep beeld van een homo of lesbienne of zich expliciet als zodanig benoemt. Op één na leken alle jongeren die zijn geïnterviewd er inderdaad vanuit te gaan dat de interviewers heteroseksueel waren, zonder daar naar te hebben gevraagd.

2.2.4 Het interviewen

De interviews verliepen zoals verwacht: met de meeste jongeren is een diepgaand gesprek gevoerd over de acceptatie van homoseksualiteit. Ze durfden aan te geven wat zij moeilijk vonden aan homoseksualiteit. Ook konden de meeste jongeren aangeven in welke situaties of omstandigheden homoseksualiteit gemakkelijker te accepteren zou zijn, voor henzelf of voor anderen. Sommige jongeren konden dit duidelijk beter aangeven dan andere. Slechts één jongere was hiertoe helemaal niet in staat. Met hem was het erg moeilijk om een diepgaand gesprek te voeren. Dit werd waarschijnlijk veroorzaakt door zijn (vermoedelijke) verstandelijke beperking.

2.3 Groepsgesprekken

2.3.1 Werving

De Gemeente Utrecht, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling heeft gevraagd aan YoungWorks om groepsgesprekken te houden met de jongeren van U-shake. U-shake is een groep Utrechtse jongeren van 12 tot 24 jaar. Zij geven de gemeente Utrecht, culturele instellingen en andere organisaties gevraagd en ongevraagd advies over onderwerpen die jongeren belangrijk vinden, zoals onderwijs, werk, sport, uitgaan, veiligheid en discriminatie. De gemeente Utrecht, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling is de opdrachtgever van U-shake. YoungWorks voert het project uit.

2.3.2 Locatie

De interviews vonden plaats in vergadercentrum Seats2Meet in Utrecht op 12 en 17 maart 2008.

2.3.3 Interviewers

De jongste groep werd geleid door een vrouwelijke gespreksleider van 26 jaar met een allochtone achtergrond. De oudere groep werd geleid door een vrouwelijke gespreksleider van 31 jaar met eveneens een allochtone achtergrond. Beide gespreksleiders hadden al eerder groepsgesprekken over gevoelige onderwerpen gevoerd met deze jongeren van U-shake, waardoor een vertrouwensband is ontstaan. Er heerste daarom een open en eerlijke sfeer. De gespreksleiders namen nadrukkelijk geen standpunt in, maar creëerden een veilige omgeving, waarin jongeren zich niet belemmerd voelden hun mening te uiten. Vanwege de Arabische achtergrond van de gespreksleiders durfden de jongeren met een vergelijkbare achtergrond eerlijk te zijn over wat zij denken van homoseksualiteit.

2.3.4 Het houden van de groepsgesprekken

De groepsgesprekken verliepen moeizamer dan verwacht: voor YoungWorks bleek dat de acceptatie van homoseksualiteit een complexe thematiek is om te bespreken in een groep jongeren. Bij de jongeren was veel weerstand om over het thema te praten. Ook gaf een deel van de groep aan dat het niet nodig is om de mate van acceptatie van homoseksualiteit te vergroten, voornamelijk op basis van religie. Hierdoor was het voor YoungWorks moeilijk om door te vragen en te achterhalen in welke situaties of onder welke omstandigheden de jongeren homoseksualiteit wél accepteren of welke oplossingen zij zagen voor het vergroten van de acceptatie van homoseksualiteit. Daarom kwamen minder krachtpunten naar voren dan aanvankelijk de bedoeling was.

3 De jongeren

Welke kenmerken hebben de geselecteerde jongeren? We streefden naar een zo groot mogelijke diversiteit: in sekse, etnische achtergrond, religie en opleidingsniveau. Deze diversiteitsfactoren zijn namelijk sterk van invloed op de acceptatie van homoseksualiteit. Jongens staan gemiddeld minder tolerant tegenover homoseksualiteit dan meisjes[5], allochtonen minder dan autochtonen[6], religieuze mensen minder dan niet-religieuze mensen[7] en lager opgeleiden minder dan hoger opgeleiden.[8]

3.1 De geïnterviewde jongeren

Er zijn tien jongeren geïnterviewd. Omdat het onderzoek gericht is op de acceptatie van homoseksualiteit zijn alleen jongeren geïnterviewd die zich heteroseksueel identificeren. Het streven was om evenveel meisjes als jongens te werven met verschillende etnische achtergronden, levensovertuigingen en opleidingsniveaus. Uiteindelijk zijn tien zeer diverse jongeren gevonden. Er zijn zes meisjes en vier jongens geïnterviewd. De helft van de jongeren is allochtoon. In het leven van vijf jongeren speelt religie een belangrijke rol, bij één jongere speelt religie een kleine rol en bij vier speelt religie niet of nauwelijks een rol. Acht van de tien jongeren zijn hoogopgeleid.[9] Eén jongere volgt een mbo-opleiding en één jongere heeft geen diploma. Deze laatste jongere heeft mogelijk een verstandelijke beperking of is moeilijk lerend.

De geïnterviewde jongeren, hoe divers ook, zijn niet representatief voor jongeren die in Utrecht wonen. Dit komt door het kleine aantal. Daarbij is het belangrijk op te merken dat weinig laagopgeleide jongeren zijn geïnterviewd. Ook staat hun etnische diversiteit niet in verhouding tot de grote etnische verscheidenheid onder Utrechtse jongeren. Zo zijn geen Turkse, Surinaamse, Antilliaanse, Chinese, Griekse of Afghaanse jongeren geïnterviewd.

Om hun anonimiteit te waarborgen hebben de jongeren in het verslag een andere naam gekregen.

Naam	Nabil
Sekse	Man
Leeftijd	20
Etniciteit	Marokkaanse achtergrond
Religie	Islamitisch
Opleiding	Hbo

Naam	Ahmed
Sekse	Man
Leeftijd	18
Etniciteit	Marokkaanse achtergrond

Religie	Islamitisch
Opleiding	vmbo, niet afgemaakt ¹

Naam	Johan
Sekse	Man
Leeftijd	20
Etniciteit	Nederlandse achtergrond
Religie	Christelijk
Opleiding	universiteit

Naam	Mark
Sekse	Man
Leeftijd	18
Etniciteit	Nederlandse achtergrond
Religie	-
Opleiding	hbo

Naam	Khadija
Sekse	Vrouw
Leeftijd	18
Etniciteit	Marokkaanse achtergrond
Religie	Islamitisch
Opleiding	Mhbo

Naam	Janneke
Sekse	Vrouw
Leeftijd	17
Etniciteit	Nederlandse achtergrond
Religie	-
Opleiding	vwo (vijfde klas)

Naam	Linda
Sekse	Vrouw
Leeftijd	18
Etniciteit	Nederlandse achtergrond
Religie	-
Opleiding	Hbo

---

¹ Mogelijk heeft hij een verstandelijke beperking of is hij moeilijk lerend.

Naam	Saadet
Sekse	Vrouw
Leeftijd	20
Etniciteit	Turkse achtergrond
Religie	islamitisch (alevitisch) maar speelt een kleine rol
Opleiding	Mbo

Naam	Miriam
Sekse	Vrouw
Leeftijd	20
Etniciteit	Nederlandse achtergrond
Religie	Christelijk
Opleiding	universiteit

Naam	Jennifer
Sekse	Vrouw
Leeftijd	18
Etniciteit	Amerikaanse 'blanke' achtergrond (Verenigde Staten)
Religie	-
Opleiding	universiteit

3.2 De jongeren uit de focusgroepen

YoungWorks sprak in totaal met zeventien jongeren, acht jongens en negen meiden. Er werd gestreefd naar een diverse samenstelling per groep. 41% van de respondenten was van Turkse, Marokkaanse of Surinaamse afkomst. Er deden jongeren met uiteenlopende opleidingsniveaus aan het onderzoek mee. Alle jongeren maken deel uit van de denktank U-shake. Om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen gebruiken we geen achternamen.

Groep 1:

Naam	Geslacht	Leeftijd	Afkomst	Religie	Opleiding
Tarik	Man	17	Marokkaans	Islamitisch	MBO
Ilyas	Man	16	Surinaams	Christelijk	MBO
Kimberley	Vrouw	16	Nederlands	-	VWO
Mersiha	Vrouw	18	Bosnisch	Islamitisch	HBO
Lindsay	Vrouw	19	Surinaams	-	MBO
Marjolijn	Vrouw	19	Nederlands	-	-
Soufian	Man	17	Marokkaans	Islamitisch	MBO

Groep 2:

Naam	Geslacht	Leeftijd	Afkomst	Religie	Opleiding
Sofyan	Man	13	Marokkaans	Islamitisch	VMBO
Yara	Vrouw	14	Nederlands	-	HAVO
Laura	Vrouw	15	Nederlands	-	VWO
Misha	Vrouw	15	Nederlands	-	VWO
Sasha	Vrouw	14	Nederlands	-	VWO
Jetske	Vrouw	13	Nederlands	-	HAVO
Floortje	Vrouw	14	Nederlands	Christelijk (niet praktiserend)	VWO
Ibrahim	Man	14	Turks	Islamitisch	VMBO
Kadhir	Man	14	Turks	Islamitisch	VMBO
Luca	Man	14	Nederlands	Christelijk (niet- praktiserend)	VWO

4 Acceptatie globaal

Welk globaal beeld rijst op uit de interviews en gesprekken over de mate van acceptatie van homoseksualiteit bij de diverse jongeren? En welke diversiteitsfactoren zijn van invloed op die kleinere of grotere acceptatie?

4.1 Interviews

De jongeren gaan heel verschillend om met homoseksualiteit. De geïnterviewden kunnen als volgt ingedeeld worden:

- **Acceptatie:** Janneke, Linda, Jennifer, Saadet, Miriam, Mark. Met acceptatie doelen wij op jongeren die homoseksuelen niet alleen in de samenleving, maar ook in hun eigen vrienden- en familiekring toelaten.
- **Tolerantie op afstand:** Khadija, Nabil, Johan. Met tolerantie op afstand wordt verwezen naar een houding waarbij jongeren aangeven geen probleem te maken van homoseksuelen in de samenleving, maar ze liever niet in hun eigen buurt en met name niet in hun eigen familie- en vriendenkring te willen hebben.[11]
- **Geen tolerantie:** Ahmed. Met geen tolerantie wordt bedoeld op het niet tolereren van de vrijheden van holebi's.[12]

4.1.1 De rol van diversiteit

Doordat we maar een klein aantal jongeren interviewden is dit onderzoek niet representatief voor jongeren in de gemeente Utrecht. Wel is het interessant om de diversiteitsfactoren na te gaan van jongeren die homoseksualiteit accepteren en jongeren die homoseksualiteit op afstand tolereren of niet tolereren. Ook in deze kleine groep jongeren zien we dat religie, etnische achtergrond en sekse een duidelijke rol spelen in de manier waarop ze omgaan met homoseksualiteit. Over opleidingsniveau is minder te zeggen, omdat er maar twee jongeren zijn geïnterviewd die niet hoogopgeleid waren.

Van de allochtone jongeren accepteren Saadet van Turkse afkomst en Jennifer van Amerikaanse afkomst homoseksualiteit het meest. Jennifer studeert aan de universiteit en is niet religieus. Saadet volgt een opleiding aan het ROC. Ze is alevitisch en deze religie speelt een kleine rol in haar dagelijkse leven. Voor Khadija en Nabil is de islam erg belangrijk. Ze kunnen homoseksualiteit wel accepteren op afstand. Maar homo's en lesbiennes in de vrienden- en familiekring ligt veel problematischer.

Ahmed is het minst tolerant: hij vindt homo's 'varkens'. Hij is religieus, islamitisch en zeer laagopgeleid. Daarbij heeft hij vermoedelijk een verstandelijke beperking. Deze beperking lijkt invloed te hebben in de manier waarop hij denkt over homoseksualiteit. Zijn beperking maakt dat we hem zeker niet kunnen beschouwen als representatief voor laagopgeleide jongeren.

Van de autochtone jongeren hebben de twee niet-religieuze hoogopgeleide meisjes Janneke en Linda homoseksualiteit het meest geaccepteerd. Deze meiden zien geen enkel bezwaar in homoseksualiteit en hebben geen moeite met homoseksuelen in hun vrienden- en familiekring.

Mark en Miriam hebben ook geen moeite met homoseksualiteit in hun vrienden- of familiekring. Zij kunnen dus beschouwd worden als jongeren die homoseksualiteit accepteren. Maar voor Miriam en Mark ligt het thema wel moeilijker dan voor Linda, Janneke, Jennifer en Saadet. Miriam gaf aan dat haar visie op homoseksualiteit niet helemaal te verenigen is met haar christelijke religie, waarin het uitgangspunt is dat vrouw en man voor elkaar geschapen zijn. Toch heeft zij een manier gevonden om hiermee om te gaan. Met haar homoseksuele broer heeft zij een goede band en zij accepteert zijn seksuele voorkeur. Om deze reden is Miriam ingedeeld in de categorie 'acceptatie'.

Tijdens het interview met Mark ontstond de indruk dat hij sociaal wenselijke antwoorden gaf. In eerste instantie gaf Mark namelijk aan geen moeite te hebben met homoseksualiteit, ook niet in zijn vrienden- of familiekring. Maar bij doorvragen gaf hij aan het 'eng' te vinden om 'close' met homo's om te gaan. Hij leek terughoudend om daarover te praten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat Mark op de hoogte was van de homoseksuele voorkeur van de interviewer en dat hij zijn antwoorden daarom aangepast heeft. Omdat dit niet meer te achterhalen is, is Mark toch ingedeeld in de categorie 'acceptatie'.

Johan is de autochtoon die homoseksualiteit het minst kan accepteren. Hij neemt eenzelfde positie in als Nabil en Khadija: hij tolereert homo's en lesbiennes wel in de samenleving maar in de vrienden- en familiekring niet. Homoseksualiteit is volgens hem moeilijk verenigbaar met zijn christelijke religie.

4.2 Groepsgesprekken

In de groepsgesprekken zegt een ruime meerderheid van de respondenten moeite te hebben met homoseksuele jongeren in hun vriendengroep. De respondenten staan over het algemeen positiever tegenover lesbiennes dan tegenover homo mannen. Aan het beeld van homomannen kleven een hoop negatieve vooroordelen. Die zijn voornamelijk gebaseerd op wat jongeren benoemen als 'extreme' weergaven in de media. Zij zien deze beelden als de regel, en beschouwen 'normaal' gedrag bij homo's als uitzondering.

De belangrijkste redenen die jongeren noemen waarom zij moeite hebben met holebi's in hun vriendenkring:

- ze zijn bang dat de vriend of vriendin verliefd op hun wordt;
- ze keuren homoseksualiteit af (religie wordt hierbij vaak genoemd);
- ze zijn bang voor de mening van de buitenwereld.

De respondenten verschillen van mening over de mate van acceptatie die wenselijk is. Een deel vindt dat jongeren zelf de keuze moeten hebben om wel of niet met homoseksuelen om te gaan, terwijl een ander deel vindt dat niemand mag worden uitgesloten op basis van zijn of haar seksuele voorkeur.

4.2.1 De rol van diversiteit

In de groepsgesprekken kwamen duidelijke diversiteitsverschillen naar voren in de manier waarop de respondenten zich verhouden tot homoseksualiteit.

De meisjes in de groepsgesprekken hebben de minste moeite om holebi's te accepteren.

Marokkaanse, Turkse en Surinaamse jongeren staan negatiever tegenover homoseksualiteit dan autochtone jongeren. Respondenten met een islamitische achtergrond hebben de meeste moeite om homoseksualiteit te accepteren. Deze jongeren geven aan dat zij het ook niet nodig vinden om hun houding te veranderen. Alleen indien er geweld tegen homoseksuelen gebruikt wordt, moet er volgens hen worden ingegrepen. Een belangrijke kanttekening is ook hier weer dat deze groep islamitische jongeren niet representatief is voor alle islamitische jongeren in Utrecht. Ten eerste was daarvoor de onderzoeksgroep te klein en ten tweede waren de verschillen tussen de islamitische jongeren daarvoor te klein: de meeste waren man en laagopgeleid. Hierdoor kan een vertekend beeld ontstaan: het is immers bekend uit onderzoek dat laagopgeleiden en jongens gemiddeld minder tolerant zijn ten opzichte van homoseksualiteit dan hoogopgeleiden en meisjes.[13]

5 Uitkomsten interviews

5.1 Angst

Knelpunt

In de interviews wordt duidelijk dat met name bij de jongens angst om de hoek komt kijken als het gaat om homoseksualiteit.

Mark vindt een intieme band met een homoseksuele man eng en geeft daar een voorbeeld van: hij zou geen tweepersoonsbed durven delen met een vriend die homoseksueel is. Met een (hetero)vriendin zou hij dat geen probleem vinden. Volgens Mark komt deze angst voor homoseksualiteit veel voor bij jongens. Zo had hij op de middelbare school een openlijk homoseksuele klasgenoot waarvoor de andere jongens in de klas bang waren, omdat hij misschien 'op hen zou vallen'. Mark benoemt het niet expliciet, maar het lijkt erop dat deze jongens net als Mark zelf bang zijn om seksueel benaderd te worden door een homo. Nabil benoemt zijn angst voor seksuele benadering door homo's wel vrij expliciet. Nabil gaat wel met homo's om als hij ze bijvoorbeeld op het werk tegenkomt, maar houdt bewust een beetje afstand. Nabil vertelt dat dit komt omdat hij bang is dat een homo hem seksueel 'lastig zal vallen'.

De meisjes zijn duidelijk minder bang voor seksuele toenadering door lesbische vrouwen dan dat de jongens bang zijn voor seksuele benadering door homomannen. Janneke geeft aan dat ze zich wel enigszins ongemakkelijk zou voelen als ze na het sporten zou moeten douchen met een meisje dat lesbisch is. Deze ongemakkelijkheid lijkt bij haar echter niet te leiden tot angst.

Johan is niet zozeer bang om seksueel benaderd te worden door homo's, maar meer om beïnvloed te worden door homo's. Johan had op de middelbare school een vriend die na het eindexamen uit kwam voor zijn homoseksuele voorkeur. Als deze vriend toen openlijk was geweest over zijn homoseksualiteit was hij bang geweest dat anderen ook zouden denken dat hij homo was. De vriendschap tussen hem en deze jongen zou hierdoor zeker veranderd zijn. Voor Johan was de middelbare school de plek waar hij voor het eerst met zijn heteroseksuele identiteit experimenteerde. Hij had zich niet veilig gevoeld om dat te doen naast iemand met een andere seksuele geaardheid. Hij zou bang geweest zijn 'negatief beïnvloed' te worden. Als nu zou blijken dat een goede vriend homoseksueel zou zijn, zou hij het belangrijk vinden dat deze vriend hem niet 'overhaalt om zelf homo te worden'.

Opvallend is dat Johan niet alleen bang is om beïnvloed te worden, maar ook om door anderen te worden gezien als homo. Ook Ahmed benoemt deze angst: 'Ik vind die stiekeme homo's het allersmerigst, omdat je dat dan niet weet. Stel je voor dat je met zo iemand praat. Straks denken ze dat ik ook homo ben.' Volgens Ahmed zou hij echt 'zijn dood' zijn als anderen zouden denken dat hij homo is.

Kratchpunt

Hoe ga je om met je eigen homofobie? Twee jongeren hadden hier een duidelijke visie op. Nabil zou zich een stuk veiliger in de omgang met homo's voelen als hij zou weten dat ze op de hoogte zijn van zijn heteroseksualiteit. Nabil gaat er dan van uit dat dit tot effect heeft dat homo's zijn grenzen zullen respecteren. Hij zou zich dan veiliger voelen en gemakkelijker met homo's om kunnen gaan.

Ook voor Khadija geldt dat zij gemakkelijker om kan gaan met holebi's als zij het gevoel heeft dat zij haar 'grenzen kan stellen'. Net als Nabil accepteert Khadija homoseksualiteit niet volledig. Maar door het stellen van grenzen lijkt Khadija een manier te hebben gevonden om, ondanks haar afkeuring van homoseksualiteit, wel om te kunnen gaan met haar lesbische teamgenoten bij voetbal: 'Je kunt gewoon met ze omgaan, maar je moet gewoon je grenzen stellen.' Als een goede vriendin uit de kast zou komen zou Khadija ook duidelijk aangeven dat zij zelf niet lesbisch is. Op deze manier heeft zij het gevoel toch het contact met deze vriendin voort te kunnen zetten.

Analyse

De term 'homofobie' geeft aan dat de afkeuring van homoseksualiteit gekoppeld is aan angst voor homoseksualiteit. Dit is duidelijk het geval bij de geïnterviewde jongens. De angst om seksueel benaderd of beïnvloed te worden door een homo of lesbo en de angst met hen gezien te worden zijn met elkaar verweven. De bekende aanname dat homo's 'uit zijn op de verleiding van hetero's' lijkt bij deze jongens een grote rol te spelen in hun angst.[14] De jongens zijn bang voor homo's die 'op hen vallen'. Dat een homojongen 'op je valt' lijkt de heteroseksuele identiteit van deze jongens kwetsbaar te maken. Het brengt hun heteroseksuele identiteit aan het wankelen. Een verklaring hiervoor lijkt de gedachte, zoals een aantal jongeren impliciet benoemt, dat heteroseksualiteit kan verdwijnen door in aanraking te komen met homoseksualiteit. Zij beschouwen seksuele voorkeur als 'besmettelijk'. Dit is een bekende onjuiste aanname over homoseksualiteit, voortkomend uit onwetendheid over het ontstaan van seksuele voorkeur.[15]

Gevoelens van onzekerheid lijken de angsten van heterojongens te versterken. De pubertijd is een kwetsbare periode waarin zulke gevoelens veel voorkomen. Jongeren zijn dan bezig met de ontwikkeling van hun eigen identiteit op verschillende gebieden, waaronder op seksueel gebied.[16] Hun eigen grenzen en wensen zijn ook nog veel vager dan bij volwassenen. Andere jongeren maar ook media[17] hebben dan ook een grote invloed op hun (opvattingen over) seksueel gedrag. Met name gedrag van anderen dat hen status en aanzien kan bezorgen, is interessant voor jongeren om over te nemen om zich zekerder te voelen over zichzelf. Door homoseksueel gedrag worden zij liever niet beïnvloed, omdat een homoseksuele identiteit juist geen status en aanzien oplevert. Dat wat zij beschouwen als 'homoseksuele invloeden' houden ze daarom liever zoveel mogelijk op afstand.

Hoewel geen van de geïnterviewden aangeeft ervaring te hebben met seksuele toenadering van homo's of anderen te kennen die hiermee ervaring hebben, vormt deze angst een grote belemmering in de acceptatie van homoseksualiteit. Opvallend is echter dat de jongens veel banger zijn voor deze seksuele toenadering dan meisjes. Een verklaring hiervoor is het feit dat jongens minder gewend zijn dan meisjes om als seksueel object te worden bekeken[18] en daardoor eerder in paniek raken. Meisjes zijn er meer aan gewend dan jongens dat hun lichaam wordt bekeken als seksueel object.[19] Sterker nog: zo bekijken veel meiden ook zichzelf.[20] Daarbij hebben meiden meer ervaring met ongewenste seksuele toenadering van anderen die zij regelmatig afwijzen.[21] Meiden lijken daardoor beter in staat om hun eigen grenzen aan te geven.

Voor jongens is het stellen van grenzen aan seksualiteit een veel onbekender terrein. In de samenleving wordt namelijk van hen verwacht dat zij veel meer actief op zoek gaan naar seksualiteit[22] en dat zij hun grenzen op seksueel gebied met vrouwen niet hoeven aan te geven. De mythe is immers dat mannen altijd seks willen met vrouwen.[23] Geconfronteerd met homoseksualiteit ervaren veel heteroseksuele jongens voor het eerst gevoelens van machteloosheid en angst om bekeken en benaderd te worden als seksueel object terwijl zij dit zelf niet willen.

Conclusie

Jongeren die gewend zijn om hun grenzen aan te geven op het gebied van seksualiteit lijken homoseksualiteit gemakkelijker te kunnen accepteren. Dit komt omdat de angst om beïnvloed of seksueel benaderd te worden door holebi's hierdoor kan verminderen. Jongens hebben op dit gebied een grote achterstand op meisjes.

5.2 Familie

Knelpunt

De Marokkaanse en islamitische jongeren Khadija, Nabil en Ahmed maken duidelijk onderscheid tussen homoseksualiteit buiten de familie en binnen de familie. Bij Khadija is dit het meest duidelijk. Zij geeft aan dat ze goed om kan gaan met de lesbische meiden op haar voetbalclub. Wel vindt ze het belangrijk om duidelijk haar grenzen aan te geven (zie 5.1). Khadija vertelt dat ze met deze meiden om kan gaan omdat ze 'qua karakter' zo is dat ze anderen niet wil kwetsen: 'Je moet elkaar in de samenleving accepteren, hoe moeilijk dat voor de meesten ook is.'

Khadija spreekt zich in het interview uit als voorstander van een tolerante samenleving. Daarom vindt ze ook dat ze normaal moet omgaan met holebi's. Als het gaat om familieleden heeft Khadija echter een andere visie. Khadija vertelt goed te begrijpen dat ouders hun kinderen verstoten als kinderen zeggen homoseksueel te zijn. Zij zou het zelf ook niet accepteren als een van haar kinderen aangaf homoseksueel te zijn. Waarschijnlijk zou ze zelf ook haar kind verstoten als hij of zij deze gevoelens niet zou onderdrukken, zegt ze en ze voegt toe: 'Als je gelovig bent, kun je die [homoseksuele] gevoelens wel degelijk onderdrukken.' Maar als haar kind zegt homoseksueel te zijn, dan betekent dat niet dat ze niet van haar kind zou houden, vertelt ze. Ze benadrukt dat ze veel moeite zou hebben met de gehele situatie. Khadija hoopt heel erg dat het haar nooit overkomt een kind te hebben dat zegt homoseksueel te zijn.

Nabil vertelt in het interview niet wat hij zou doen als iemand in zijn familie homoseksueel is. Wel geeft hij expliciet aan dat homoseksualiteit in zijn familie niet voorkomt. Het is volgens hem geen issue. Het liefst houdt hij homo's een beetje op afstand. Ook Ahmed wil absoluut geen homo's in de familie. Maar hij is daarin veel uitgesprokener en extremer dan Nabil en Khadija. Mocht het voorkomen dan is het volgens Ahmed het beste als het betreffende familielid zijn homoseksualiteit negeert en er aan niemand over vertelt. Vrienden of familie die toch aangeven homoseksueel te zijn, raadt hij aan om zelfmoord te plegen. Een andere optie voor homo's ziet Ahmed in het weggaan bij de familie, haar verven, naam veranderen en anoniem door het leven gaan.

Johan maakt geen duidelijk onderscheid tussen homoseksualiteit in zijn familie en homoseksualiteit buiten zijn familie. Wel geeft hij, net als Nabil, expliciet aan dat homoseksualiteit in zijn omgeving weinig voorkomt. Dit komt volgens hem omdat dit een christelijke omgeving is. Een christelijke levensstijl en homoseksueel gedrag zijn nu eenmaal niet met elkaar verenigbaar, volgens Johan.

Krachtpunt

Voor Saadet, afkomstig is uit een Turks gezin, is homoseksualiteit geen probleem, ook niet binnen de familie. Haar eigen familie denkt daar anders over. Maar Saadet vindt het belangrijk om een eigen mening te hebben. Ze denkt ook anders over man-vrouwverhoudingen dan haar familie en haar

(Turkse) omgeving. Hierdoor komt ze soms in conflict met haar omgeving. Toch houdt ze vast aan haar visie.

Analyse

Uit de interviews met de drie Marokkaanse jongeren wordt duidelijk dat homoseksualiteit binnen de familie een veel groter probleem is dan daarbuiten. Het concept van familie-eer waarbij mannen worden geacht de seksualiteit van vrouwen te controleren, speelt hierin waarschijnlijk een grote rol. In culturen waar de familie-eer voorop staat, zoals onder andere voorkomt in Turkse, Koerdische, Arabische en Marokkaanse kringen, is homoseksualiteit van een van de familieleden niet acceptabel omdat hierdoor de familie-eer wordt geschaad.[24] Khadija zou haar homoseksuele kind dan ook verstoten. Dit is geen uitzonderlijke reactie: in een cultuur waar de familie-eer voorop staat komt het verstoten van holebi's veel voor.[25] Verstoting kan zorgen voor herstel van de familie-eer. Ahmed raadt familieleden die uitkomen voor hun homoseksualiteit zelfmoord aan. Ook dit is een manier om de familie-eer te herstellen. Andere manieren daarvoor zijn uithuwelijking en moord (eerwraak)[26], bekend onder de verzamelnaam eegerelateerd geweld.[27] Dit wordt door de jongeren niet genoemd.

In de Nederlandse samenleving is te zien dat steeds meer jongeren van de tweede en derde generatie zich verzetten tegen de strikte regels die gepaard gaan met familie-eer.[28] Dit is ook duidelijk bij Saadet. Saadet lijkt weinig waarde te hechten aan familie-eer. Ze wil het liefst geheel andere verhoudingen tussen vrouwen en mannen. Voor haar is homoseksualiteit dan ook geen probleem.

Conclusie

In een familie waar de familie-eer voorop staat, zoals onder andere voorkomt in Marokkaanse en Turkse families, is homoseksualiteit van een van de familieleden nauwelijks tot niet te accepteren. De verwachting is dat er meer ruimte komt voor het accepteren van homoseksualiteit wanneer jongeren zich kritischer gaan verhouden tot familie-eer.

5.3 Religie

Knelpunt

Zowel de islamitische Nabil, Khadija en Ahmed als de christelijke Johan, voeren religie aan als een belangrijk argument om homoseksualiteit niet of niet volledig te accepteren. Ahmed, die homoseksualiteit het sterkst verwerpt, benoemt dit het duidelijkst: 'Homo's zijn niet normaal omdat de islam dat zegt. Ik vind dat ook. De islam vindt het ook vies en smerig.' Opvallend is dat Ahmed vertelt dat hij op andere gebieden veel soepeler met de islam omgaat. Zo blowt hij, maar daarom is hij nog wel moslim. Allah weet hoe moeilijk hij het heeft en blowen helpt hem om 'geen gekke dingen te doen', zegt hij.

Khadija, Nabil en Johan drukken zich op een meer inhoudelijke manier uit over de rol van religie in het omgaan met homoseksualiteit. Zij benadrukken het verbod op homoseksualiteit. Ook halen zij het scheppingsverhaal aan waarin staat dat de vrouw en de man voor elkaar bestemd zijn. Nabil, Khadija en Johan vinden dat zij daarom homoseksueel gedrag niet kunnen goedkeuren. Homoseksuele gevoelens worden door hen, met name door Johan, als minder problematisch ervaren. Het gaat erom dat je er niet naar handelt: 'De persoon kan ik wel accepteren, maar zijn gedrag daar kan ik het niet mee eens zijn.' Johan geeft ook aan geen homoseksuele vrienden te hebben, want hij is lid van een christelijke studentenvereniging en daar kan dat niet.

Krachtpunt

Niet alle gelovige jongeren die geïnterviewd zijn keren zich tegen homoseksualiteit. Saadet die het alevitische geloof aanhangt en Miriam die christelijk is en tot dezelfde christelijke studentenvereniging behoort als Johan, hebben geen moeite met homoseksualiteit. Miriam geeft aan dat ze denkt dat 'God de man en de vrouw voor elkaar heeft geschapen'. Maar toch gaat ze hier anders mee om dan andere christenen die zij kent. Miriam legde uit dat dit komt doordat zij veel waarde hecht aan de christelijke norm dat je niet zomaar mag oordelen over een ander. Ze refereert aan het bijbelse verhaal waarin Jezus zegt 'wie vrij is van zonde, werpe de eerste steen'. Tolerantie vindt zij dan ook een belangrijke waarde uit het de bijbel. Dat veel christen homoseksualiteit niet accepteren komt volgens haar niet door de religie. Ze zegt: 'Het ligt niet aan God maar aan hoe andere mensen er mee omgaan.'

Miriam vertelt dat zij helaas weinig andere christenen kent die er ook zo over denken. Zij denkt dat haar visie misschien afwijkt van die van de anderen, omdat ze niet is aangesloten bij één christelijke stroming, en omdat ze niet religieus is opgevoed maar pas op latere leeftijd christen is geworden.

Analyse

Als iemand religieus is, is de kans groter dat hij of zij negatiever denkt over homoseksualiteit.[29] Voor de meeste geïnterviewde jongeren zijn religie en homoseksualiteit niet gemakkelijk te combineren. Er is een duidelijk verbod op homoseksualiteit in hun religie, vertellen ze. Toch zijn er ook twee religieuze jongeren, Saadet en Miriam, die geen moeite hebben met homoseksualiteit. Hoe komt dat? Zowel Saadet als Miriam kennen veel holebi's (zie 6.4), wat kan zorgen voor een grotere acceptatie van homoseksualiteit.[30] Maar ook is het interessant dat Miriam aangeeft dat zij de bijbel op een andere manier interpreteert dan de meeste christenen die zij kent. Aan het verbod op homoseksualiteit hecht zij minder waarde dan aan de regel dat je niet zomaar mag oordelen over een ander. Op deze manier zijn voor haar het christendom en de acceptatie van homoseksualiteit goed met elkaar te verenigen. Miriam lijkt met haar visie aan te sluiten bij een bredere maatschappelijke beweging van gelovigen die kiezen voor een interpretatie waarbij homoseksualiteit wel gecombineerd kan worden met religie. Zo kunnen bij de christelijke holebi-organisaties CHJC[31] en Contrario[32] holebi's openlijk uitkomen voor hun homoseksualiteit en besluiten hun leven te delen met hun geliefde van dezelfde sekse. Ook vanuit de islam komen er steeds meer geluiden, zoals vanuit de stichting Yoesuf, dat homoseksualiteit wel geoorloofd is wanneer men kiest voor een andere interpretatie van de islam.[33]

Conclusie

Een christelijke of islamitische geloofsovertuiging is moeilijk te combineren met de acceptatie van homoseksualiteit. Maar vanuit het christendom en de islam lijkt er ook steeds meer ruimte te komen voor jongeren om homoseksualiteit wel te accepteren. Deze ruimte wordt onder andere gecreëerd door een grotere waarde toe te kennen aan religieuze regels die oproepen tot tolerantie dan aan regels die kunnen worden beschouwd als een verbod op homoseksualiteit.

5.4 On)bekendheid met het thema

Knelpunt

De meeste jongeren schrokken enigszins als het thema homoseksualiteit werd benoemd in het interview. Zij geven aan weinig over het thema homoseksualiteit te praten en er ook weinig over na te denken. Dat geldt ook voor de jongeren die homoseksualiteit accepteren. Zo vindt Janneke dat het

thema homoseksualiteit erg onbekend is. Maar ook Johan vraagt zich af hoe het toch komt dat hij nauwelijks over dit onderwerp nagedacht of gepraat heeft.

Miriam blijkt in het interview duidelijk wél gewend om te praten over homoseksualiteit. Maar ze benadrukt dat het thema homoseksualiteit in de christelijke gemeenschap nauwelijks wordt besproken: 'Er is veel onwetendheid [over homoseksualiteit] omdat er niet over gepraat wordt.'

Miriam vertelt dat een man uit het bestuur van haar christelijke studentenvereniging onlangs aan alle leden heeft verteld dat hij homoseksuele gevoelens heeft. 'Er werd nu eindelijk over het thema gesproken', zegt Miriam, en ze is hier erg blij mee, ondanks het feit dat deze man vertelde ervoor te kiezen om niets te doen met zijn homoseksuele gevoelens, omdat hij dit niet denkt te kunnen verenigen met zijn religie. Bespreekbaar maken is volgens Miriam echter pas de eerste stap.

Opvallend is dat lesbische relaties nog onbekender waren voor de geïnterviewde jongeren dan homorelaties. De meeste jongeren denken bij homoseksualiteit in eerste instantie aan twee mannen. Zo spreekt Mark in het eerste gedeelte van het interview alleen over homomannen. Over vrouwen weet hij niet goed wat hij moest zeggen. Ook de andere jongeren vinden het moeilijk om iets over 'lesbisch zijn' te zeggen. Alleen voor Khadija en Jennifer ligt dit duidelijk anders. Khadija kent juist veel lesbische meiden bij haar voetbalclub en vertelt daar meteen uit zichzelf over. Dit geldt ook voor Jennifer: zij kent zowel lesbische vrouwen als homomannen en refereert in het interview steeds aan zowel lesbiennes als homo's uit haar eigen omgeving. Ook opvallend is dat op de foto's van bekende holebi's die worden getoond, de homomannen bij de meesten wel bekend zijn. Dat de bekende vrouwen op de foto openlijk lesbisch of biseksueel zijn is voor de meeste geïnterviewden echter onbekend. Zo reageren alle jongeren verrast op de seksuele voorkeur van de bekende Utrechtse Claudia de Breij.

Krachtpunt

Enkele jongeren benadrukken dat meer bekendheid moet worden gegeven aan het thema homoseksualiteit. Een middel dat zij hiervoor noemen is voorlichting. Zo vertelt Linda goede ervaringen te hebben met voorlichting op school door het COC en dat dit voor veel van haar klasgenoten de eerste kennismaking was met een holebi. Deze klasgenoten waren verbaasd dat holebi's een normaal leven hebben en ook gewoon naar school gaan.

Mark benadrukt dat het met name van belang is dat op vroege leeftijd al voorlichting wordt gegeven over dit thema. Het is volgens hem op de meeste scholen nog een taboe. Op middelbare scholen zouden bekende Nederlanders volgens hem een rol moeten spelen in de voorlichting.

Janneke is degene die het sterkst benadrukt dat er meer bekendheid moet worden gegeven aan het thema. Ze vertelt dat zij gedurende het interview meer over het thema is gaan nadenken. Nu ze er bij stil staat, realiseert zij zich hoe vaak het woord 'homo' als scheldwoord wordt gebruikt en hoe pijnlijk dit moet zijn voor homo's en lesbiennes. Om er iets aan te doen zou je volgens Janneke het onderwerp meer bespreekbaar moeten maken. Voorlichting op scholen heeft volgens haar weinig zin. Zij denkt eerder aan films en vindt ook de Gay Pride een goed initiatief. Janneke: 'Het gaat om bekendheid te krijgen voor het onderwerp. Zolang mensen er niet mee geconfronteerd worden, houden ze hun vooroordeel.'

Ook Johan vraagt zich in het interview af waarom homoseksualiteit nooit, bijvoorbeeld tijdens een discussieavond, als onderwerp besproken wordt bij zijn christelijke studentenvereniging. Hij zei dat hij weet dat de bijbel zich negatief uitspreekt over homoseksualiteit. Tegelijkertijd is hij van mening dat het

onderwerp wel in zijn christelijke studentenvereniging besproken zou kunnen worden. Er worden tenslotte ook andere taboeonderwerpen besproken, aldus Johan.

Analyse

Jongeren praten weinig over homoseksualiteit.[34] In overeenstemming met eerder onderzoek geeft een aantal jongeren aan dat zij op school ook nauwelijks iets over dit thema horen. Homoseksualiteit is dus een taboeonderwerp voor jongeren. Met name lesbische vrouwen zijn relatief onbekend: de meeste jongeren geven aan niet te weten wat zij zich bij 'lesbisch zijn' voor moesten stellen. Opvallend is ook dat als de jongeren eenmaal over de eerste 'schrik' heen zijn voor wat betreft het onderwerp van het interview, zij vervolgens relatief gemakkelijk over homoseksualiteit spreken. Het lijkt erop dat hun onbekendheid met het thema hen nieuwsgierig maakt. Sommige jongeren vinden het zelfs fijn om over het thema te praten en zouden willen dat dit vaker gebeurt.

Conclusie

Homoseksualiteit is voor veel jongeren een taboeonderwerp. Veel jongeren willen graag meer weten over het thema, onder andere door voorlichting en door erover te praten.

5.5 Vooroordelen en stereotypen

Knelpunt

Tijdens het interviewen komen regelmatig bekende vooroordelen en stereotiepe beelden over holebi's naar voren.

Opvallend is dat Johan een vrij positief stereotiep beeld van homomannen heeft: ze zijn volgens hem vaker beroemd omdat ze leuker en spontaner zijn dan heteromannen. Dit ervaart hij als positief. Toch houdt hij vast aan zijn afwijzing van homoseksualiteit. De jongeren die homoseksualiteit accepteren geven aan dat ze weten dat vooroordelen en stereotiepe beelden vaak niet kloppen. Maar ook zij hebben een aantal stereotiepe ideeën over holebi's, blijkt uit de interviews. Janneke, Saadet, Linda en Jennifer geven aan dat homomannen gezellig zijn of dat je er waarschijnlijk 'goed mee kan winkelen'. Linda: 'Met homomannen is het vaak gezellig. Ze zijn altijd uitbundiger.'

Ahmed heeft duidelijk de meeste vooroordelen en stereotiepe ideeën. Je kunt 'het' volgens Ahmed aan sommige mannen meteen zien en aan andere niet. Over lesbiennes heeft hij het vooroordeel dat zij niet of nauwelijks seks zouden hebben, 'die doen maar wat'. Maar volgens hem zijn deze ideeën over homoseksualiteit en vrouwen geen vooroordelen maar 'alleen maar meningen'.

Opvallend is wel dat er minder sprake is van stereotiepe beeldvorming over lesbiennes: de meeste jongeren hebben niet zo'n duidelijk beeld bij lesbiennes als bij homomannen. Alleen Khadija en Miriam hebben hier een duidelijk beeld bij. Khadija ziet lesbische vrouwen als 'mannelijk'. Ook Miriam denkt bij lesbische vrouwen in eerste instantie aan 'mannelijke' vrouwen, maar zij geeft aan te twijfelen aan dit beeld: 'Misschien is het wel een vooroordeel.'

Kratchpunt

Het thema vooroordelen en stereotypen was gemakkelijk te bespreken met de geïnterviewde jongeren. De meesten van hen konden goed uit de voeten met dit thema.

Allemaal vertellen ze wel eens te maken hebben gehad met vooroordelen. Dit geldt het sterkst voor de allochtone jongeren. Zo vertelt Jennifer dat ze vaak te maken krijgt met vooroordelen over Amerikanen. Veel mensen gaan ervan uit dat Amerikanen 'dom en onwetend zijn'. Jennifer vond het tijdens de puberfase heel vervelend dat dit haar overkwam. Volgens haar komt dat omdat ze toen heel onzeker was, 'met al die hormonen', en op zoek naar haar eigen identiteit. Maar tegenwoordig denkt ze dat eigenlijk iedereen vooroordelen heeft, inclusief zichzelf. Vooroordelen van anderen over haarzelf kunnen haar nu 'niet zoveel meer schelen'.

Nabil vertelt vaak het gevoel te hebben dat mensen denken dat hij minder is, omdat hij Marokkaans of allochtoon is. Hij denkt ook minder kans te hebben om werk te vinden dan autochtone jongeren. Zijn ervaringen bevestigen dit beeld: 'Wij moeten meer ons best doen dan anderen.' Zo zijn vrienden van hem weleens geweigerd voor een stageplek omdat ze er 'té moslim' uit zagen. Nabil geeft aan dat deze voorbeelden niet door hem of zijn vrienden bij een antidiscriminatie meldpunt gemeld zijn. Zij hebben het idee dat dit geen zin heeft.

Khadija geeft aan dat zij zelf persoonlijk niet veel met vooroordelen te maken krijgt, omdat zij goed Nederlands spreekt en hoogopgeleid is. Maar zij vertelt wel dat zij ervaart dat sinds 11 september 2001 de vooroordelen ten opzichte van moslims zijn toegenomen: 'We zijn op dit moment eigenlijk het zwarte schaap in de samenleving.'

Ahmed benadrukt de discriminatie waar hij mee te maken heeft als Marokkaan en moslim veel sterker dan Khadija en Nabil. Hij zegt dat hij 'de haat overal voelt' en geeft een aantal voorbeelden: bij het uitgaan mag hij soms niet naar binnen, bij winkels denken ze vaak dat hij wat gestolen heeft, de politie houdt hem zo vaak als ze kunnen aan en ouders van meisjes denken dat hij een loverboy is.

Ook de christelijke jongeren geven aan te maken te krijgen met vooroordelen over hun geloof. Johan vertelt dat veel mensen christenen 'suf' vinden en Miriam dat veel mensen hen 'ouderwets' vinden.

Eigen vooroordelen

De meeste jongeren kunnen ook een aantal vooroordelen benoemen die zij zelf hebben. Zij excuseren zich daar bijna allemaal voor door aan te geven dat 'iedereen natuurlijk vooroordelen heeft'. Na dit gezegd te hebben, vertellen de meeste jongeren hoe ze soms ervaren dat ze zelf vooroordelen hebben. Soms geven ze aan dat ze niet weten of een idee dat ze hebben over iemand of een groep mensen een vooroordeel is of toch waarheid. Een aantal jongeren gaat gedurende het interview verder nadenken over hoe dit proces van vooroordelen nu precies werkt. Dit is het duidelijkst bij Jennifer, Johan en Janneke. Ze vragen zich af wat er gebeurde toen ze een bepaalde persoon ontmoetten en hoe ze later hun beeld van een persoon konden herzien. Het thema gaf hen stof tot nadenken.

Oplossingen

De geïnterviewde jongeren kunnen ook oplossingen aandragen om met vooroordelen om te gaan. 'Met elkaar praten' zien zij als het belangrijkste middel. Nabil, Janneke, Linda, Johan, Miriam, Saadet en Jennifer denken dat je elkaar door praten beter kunt leren kennen. Je kunt je verdiepen in elkaar en daardoor kunnen vooroordelen afnemen. De jongeren doelen dan op vooroordelen in het algemeen, maar denken met name aan vooroordelen met betrekking tot allochtonen. Nabil zegt hierover: 'Voorkomen van vooroordelen kan gebeuren door in gesprek te blijven, veel met elkaar te praten. [...] Men moet elkaar leren kennen.'

Nabil en Khadija geven aan dat vooroordelen met name komen door onwetendheid. Zij benadrukken net als Miriam en Johan dat je je daarom ook in anderen moet verdiepen. Johan: 'Maar je kunt wel, voordat je je vooroordelen ook uitspreekt, je eerst ergens in verdiepen. Dus voordat je iets zegt over een geloof of cultuur, moet je eerst met de mensen omgaan en kijken. Voordat je iets naar buiten brengt, moet je het eerst checken.'

Jennifer benadrukt het sterkst dat elkaar leren kennen essentieel is om vooroordelen te veranderen. Zij heeft dit al een paar keer zelf ervaren: 'Het gaat om écht contact. [...] Misschien moet dat ook wat meer geforceerd worden, net als met positieve discriminatie van allochtonen, want ik denk niet dat iedereen dat zomaar uit zichzelf gaat doen.'

Als het gaat om het voorkomen van vooroordelen over homoseksualiteit dragen de jongeren meestal dezelfde oplossing aan als voor andere vooroordelen: met elkaar praten. Johan geeft aan dat hij 'eigenlijk helemaal niet weet hoe homo's denken'. Hij wil daarom wel eens met holebi's praten. Saadet onderstreept dat ze het belangrijk vindt dat op kleine schaal met elkaar wordt gesproken in buurthuizen. Wel denkt zij dat het erg moeilijk is om jongeren anders te laten denken over homoseksualiteit. Volgens haar worden kinderen met negatieve beelden over homoseksualiteit opgevoed. Zelf heeft ze ook van huis uit mee gekregen dat homoseksualiteit slecht is. Maar ze is door haar contacten met homo's en lesbiennes anders gaan denken, vertelt ze.

Analyse

Een vooroordeel is een oordeel voordat de feiten bekend zijn of de eigenlijke situatie goed is bekeken.[35] Vooroordelen heeft iedereen, maar er zijn verschillende manieren om hier mee om te gaan.

De meeste jongeren die geïnterviewd zijn kunnen gemakkelijk praten over het thema vooroordelen. Het valt op dat ze door het interview aan het denken worden gezet over hun eigen vooroordelen waardoor er mogelijk verandering in kan komen. De meeste jongeren kunnen ook een aantal vooroordelen benoemen die zij zelf hebben en hier kritisch op reflecteren. De mate waarin verschilt onderling sterk. De jongeren die goed in staat zijn verbanden te leggen tussen verschillende vooroordelen, kunnen beter hun eigen vooroordelen benoemen dan de jongeren die dat niet kunnen. Ahmed, die waarschijnlijk een verstandelijke beperking heeft, is heel duidelijk niet in staat om op een dergelijk abstract niveau te denken. [36]

De oplossing die het meest werd genoemd door de jongeren om vooroordelen over homo's te verminderen, is het leren kennen van holebi's. Dit is een oplossing die goed werkt, blijkt uit eerder onderzoek [37]. Ook in dit onderzoek is dit terug te zien: de jongeren die aangeven homoseksualiteit te accepteren, kennen veelal een aantal holebi's in hun eigen omgeving. Voor deze jongeren zijn holebi's geen 'vreemde' mensen meer, maar gewoon kennissen, vrienden of familie met een andere seksuele voorkeur dan zichzelf. Stereotiepe beelden lijken hierdoor op de achtergrond te raken.

Conclusie

Onder jongeren leven veel vooroordelen en stereotiepe beelden over homoseksualiteit. Sommige jongeren lijken goed in staat om vooroordelen te benoemen en hierop kritisch te reflecteren; andere minder goed. Jongeren lijken gemakkelijker te kunnen reflecteren wanneer zij in staat zijn verbanden te leggen tussen vooroordelen over verschillende groepen in de samenleving. Door reflectie kunnen stereotiepe ideeën veranderen. Een goed middel hiertoe is in gesprek te gaan met holebi's en elkaar echt te leren kennen.

5.6 Genderrollen

Knelpunt

Ahmed heeft zeer traditionele opvattingen over man-vrouwverhoudingen. Vrouwen staan volgens hem in dienst van mannen. Als ze niet luisteren moet je ze slaan. Op deze manier kijkt hij ook naar vrouwelijke seksualiteit: die is bedoeld voor mannen. Het doel van lesbische seksualiteit is volgens hem 'om mannen op te geilen': een beeld dat vaak te zien is in de media gericht op jongeren.[38] In zijn beleving is seksualiteit vooral een mannenaangelegenheid en dit vooroordeel strekt zich ook uit naar lesbische vrouwen.

De andere jongeren hebben veel minder traditionele opvattingen over man- vrouwenverhoudingen. Toch vinden ook zij het belangrijk dat mannen 'stoer' zijn en vrouwen aandacht besteden aan hun uiterlijk.

Krachtpunt

De ideeën van met name de allochtone jongeren over genderrollen blijken sterk in beweging te zijn. Alleen Ahmed vormt hierop een duidelijke uitzondering. De andere allochtone jongeren – Nabil, Khadija, Saadet en Jennifer – hebben een uitgesproken mening over genderrollen: zij benadrukken alle vier dat het belangrijk is dat meer wordt uitgegaan van gelijkheid tussen vrouwen en mannen. Ze geven aan dat mensen in hun omgeving hier vaak anders over denken. Ze vertellen zelf over deze thema's te hebben nagedacht en zich daar een mening over te hebben gevormd. Zo geeft Saadet aan dat zij geïrriteerd is over machogedrag van mannen en over mannen die denken dat vrouwen hun bezit zijn: 'Hij moet gewoon normaal zijn, zoals een vrouw is. [...] Hij moet ook heel erg geëmancipeerd zijn.'

Nabil spreekt zich in het bijzonder uit tegen een dubbele seksuele moraal voor vrouwen en mannen. Hij vindt dan ook dat er weinig verschil moet zijn tussen vrouwen en mannen in het hooghouden van de familie-eer: niet alleen vrouwen maar ook mannen moeten zich netjes gedragen. Als vrienden van Nabil vreemdgaan, zou Nabil hen voorhouden hoe zij het zouden vinden als hun vrouw vreemd zou gaan. Jennifer is het meest uitgesproken over genderrollen. Ze vertelt dat volgens de maatschappij jongens stoer dienen te zijn en dat zij het hier niet mee eens is. 'Als een jongen aan voetbal doet is hij stoer, als hij aan ballet doet is hij homo.' Dat vindt Jennifer onzin.

Analyse

Uit eerder onderzoek is bekend dat ideeën over homoseksualiteit nauw zijn verbonden met ideeën over 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'. [39] Mensen die conservatieve ideeën hebben over man-vrouwverhoudingen, denken minder tolerant over homoseksualiteit. Dit komt onder andere doordat zij vinden dat vrouwen zich als 'vrouw' moeten gedragen en mannen als 'man'. [40] Heteroseksueel gedrag beschouwen zij als een belangrijk onderdeel van zowel de vrouwelijke als de mannelijke identiteit. [43] In het interview met Ahmed komt dit het duidelijkst naar voren. Hij heeft strikte traditionele opvattingen over man-vrouwverhoudingen en hij keurt homoseksualiteit af.

Onder de geïnterviewde hoogopgeleide allochtone jongeren lijkt een proces bezig te zijn waarin zij zich een eigen mening over genderrollen vormen die afwijkt van hun omgeving. Zij sluiten daarmee aan bij een bredere beweging van allochtone jongeren die zich emanciperen en op zoek zijn naar een andere invulling van man-vrouwverhoudingen. Het is te verwachten dat deze beweging de acceptatie van homoseksualiteit helpt bevorderen.

Conclusie

Jongeren die zich kritisch verhouden tot de bekende genderrollen in de maatschappij kunnen homoseksualiteit gemakkelijker accepteren. De emancipatiebeweging die nu met name onder (hoogopgeleide) allochtone jongeren te zien is, biedt kansen voor het vergroten van de acceptatie van homoseksualiteit.

6 Uitkomsten groepsgesprekken

In de groepsgesprekken kwamen de volgende thema's aan bod: vooroordelen, mannelijkheid en vrouwelijkheid, religie, de eigen omgeving, zelf voor holebi worden aangezien en samen praten. Per thema behandelen we knelpunt, krachtpunt, analyse en conclusie. Bij sommige thema's is er alleen maar een knelpunt of alleen een krachtpunt te benoemen.

6.1 Vooroordelen

Krachtpunt

De respondenten kunnen gemakkelijk praten over vooroordelen. Volgens de jongeren heeft iedereen vooroordelen. Daar is niks aan te veranderen, zo geven ze aan en vooroordelen kunnen volgens hen handig zijn bij een eerste indruk van iemand. Het wordt wel een probleem als mensen andere mensen niet meer willen leren kennen of niet eerlijk en gelijkwaardig behandelen op basis van vooroordelen. De respondenten denken ook dat dit vervelende en soms verstrekkende gevolgen kan hebben voor personen die daar mee te maken hebben.

Jongeren vinden van zichzelf dat ze zich niet door vooroordelen laten leiden en keuren mensen af die dat wel doen. Ze hebben zelf ook met vooroordelen te maken. Die zijn in de meeste gevallen gebaseerd op subcultuur (hockeymeisje, skater etc.), etnische achtergrond of religie. Vooroordelen komen vooral voort uit onwetendheid volgens de jongeren en kloppen daarom vaak niet: 'Dat mensen denken dat je jezelf snijdt en depressief bent omdat je alto bent of zo' (meisje, 17 jaar).

De jongeren geven aan dat vooroordelen bestaan omdat groepen mensen de behoefte hebben zich te vergelijken met andere groepen mensen: 'Je bent altijd bezig met jezelf te vergelijken met anderen. Het gebeurt meestal dat mensen zich vergelijken met mensen die ze als minder goed beschouwen zodat ze zich beter kunnen voelen, maar het gebeurt ook wel eens andersom. Bijvoorbeeld in Afrika, daar verafgoden de zwarten de blanken' (meisje, 17 jaar).

Jongeren uit de oudere groep geven aan dat toen ze jonger waren, de indeling in groepen juist veel duidelijkheid verschafte en hen hielp in hun identiteitsproces. Het bood hun handvaten om aan de buitenwereld te laten zien wie ze waren. Jongeren uit de jonge groep bevestigen dit en geven aan het prettig te vinden om bij een bepaalde groep te horen. Jongeren uit de oudere groep lijken meer individuele keuzes te maken: 'Vroeger was ik een alto. Ik kleepte me zoals hun, ging naar festivals en hing bij de skatebaan rond. Nu doe ik gewoon aan wat ik wil en luister ik naar muziek die ik zelf wil' (meisje, 18 jaar).

Jongeren zijn zich bewust van de vooroordelen die andere mensen over hun (kunnen) hebben, maar zeggen zich er over het algemeen weinig van aan te trekken. Ze zeggen het probleem bij de persoon die de vooroordelen heeft neer te leggen. Ook zeggen ze niet met mensen om te willen gaan die zich door vooroordelen laten leiden: 'Als mensen niet met me willen omgaan omdat ze van alles over me denken, dan wil ik niet eens met hun omgaan. Ik heb alleen maar vrienden die open staan voor andere mensen' (jongen, 15 jaar).

Effecten

De effecten van vooroordelen zijn vooral merkbaar bij eerste of kortstondige contacten, vinden de jongeren. Vooral jongeren uit een etnische minderheidsgroep worden in zulke contacten op basis van negatieve vooroordelen beoordeeld, geven de meeste jongeren aan. Vooral Marokkaanse jongeren hebben hier last van, ze worden vaak in verband gebracht met ongewenst (crimineel) gedrag: 'Als ik de weg vraag, dan doen ze gelijk een paar stappen achteruit en gaan hun handtas stevig vasthouden' (Marokkaanse jongen, 17 jaar).

Dit leidt vaak tot frustratie en woede. Ook kan het jongeren het idee geven geen eerlijke kans te hebben op een succesvolle toekomst en daardoor demotiverend werken. Ze zouden deze mensen graag het tegendeel willen laten zien, maar voelen zichzelf vaak machteloos: 'Ik liep laatst een dure winkel in en die verkoper zei gelijk: volgens mij is dit allemaal te duur voor jou. Dan wil ik per se het tegendeel bewijzen door iets duurs te kopen, maar daar bereik ik natuurlijk niks mee' (Marokkaanse jongen, 18 jaar).

De jongeren geven aan dat vooroordelen ernstige gevolgen kunnen hebben. Ze benadrukken opnieuw dat dit vooral voor Marokkaanse/islamitische mensen kan gelden:

- mensen worden depressief en ongelukkig;
- mensen worden onzeker;
- mensen gaan het gedrag vertonen dat anderen van hen verwachten (self-fulfilling prophecy);
- mensen gaan geweld gebruiken.

Oorzaken

Jongeren wijzen vooral de media aan als schuldigen voor het creëren van vooroordelen: 'Stereotypes worden door de media geschapen en daar worden mensen door beïnvloed. Als er geen media waren, hadden er ook geen vooroordelen bestaan' (meisje, 18 jaar).

Groepsdruk speelt volgens de jongeren ook een belangrijke rol bij het ontstaan en voortbestaan van vooroordelen: 'Als iemand uit de klas bijvoorbeeld een bepaalde leraar voor pedofiel uitscheldt, gaan veel mensen dat ook vinden. Je neemt het maar aan omdat je het zelf verder ook niet weet en iedereen het zegt. Anders denkt je klas misschien wel dat je dat soort dingen accepteert' (jongen, 14 jaar).

Eigen vooroordelen

Opvallend is dat alle deelnemers van zichzelf vinden dat ze zich niet door vooroordelen laten leiden en zeggen open te staan voor allerlei soorten mensen: 'Ik zag laatst een man in de bus die er een beetje als een nerd uitzag en de hele tijd met zijn computer bezig was, maar ik ging gewoon met hem praten hoor. Anders weet je nooit of hij aardig is' (jongen, 13 jaar). De meerderheid van de respondenten zegt ook jongeren met vooroordelen te zullen aanspreken wanneer deze hierdoor andere mensen onjuist bejegenen.

Oplossingen

Negatieve vooroordelen kunnen op verschillende manieren worden tegengegaan volgens de jongeren. Allereerst zouden de media meer hun best moeten doen om een ander beeld van bepaalde groepen, zoals Marokkanen, neer te zetten. Maar het belangrijkste is om open te staan voor allerlei soorten mensen en ze te leren kennen: 'Mensen dachten dat ik zo'n arrogante muts was die alleen maar om shoppen geeft. Toen ze me leerden kennen, veranderde hun mening' (meisje, 16 jaar).

Door met veel verschillende mensen in contact te staan, ben je ook minder beïnvloedbaar voor informatie uit de media. 'Kennis is macht', aldus een van de jongeren. De jongeren die homoseksualiteit accepteren geven aan dat vooroordelen over homoseksualiteit het beste te voorkomen zijn door open te staan voor holebi-jongeren.

Knelpunt

Rond het onderwerp homoseksualiteit uiten de jongeren veel vooroordelen. Zij beschouwen deze uitspraken echter zelf niet als vooroordelen. Dit speelt met name bij het beeld dat de jongeren hebben van homomannen. Jongeren koppelen het beeld dat zij hebben van homomannen aan de beelden uit de media. Die beelden ervaren ze meestal als 'extreem'. Ze noemen als voorbeelden bekende Nederlanders zoals Gordon en Gerard Joling en de 'blote boten' van de Gay Pride. Homo's die niet 'extreem' zijn beschouwen zowel de vrouwelijke als mannelijke respondenten als uitzondering op de regel: 'Is hij homo? Echt? Ik vind hem helemaal geen typische homo. Hij is meer zo'n normaal huisvader-type' (jongen, 14 jaar over Paul Groot).

Analyse

De jongeren denken bij het thema 'vooroordelen' met name aan vooroordelen op basis van etniciteit en religie. De jongeren blijken goed in staat met elkaar hier kritisch op te kunnen reflecteren. Zij bekritisieren ze de media en de manier waarop die invloed hebben op het creëren van vooroordelen over allochtonen, moslims en/of Marokkanen. Ook kunnen zij effecten én oplossingen noemen. Dit is een krachtpunt omdat dit mogelijkheden biedt om vooroordelen onder jongeren te voorkomen. Echter als het gaat over homoseksualiteit, vervalt de kritiek van de jongeren op vooroordelen en de rol van de media daarin. De jongeren lijken de beelden uit de media klakkeloos over te nemen. Vervolgens vellen de meeste jongeren hierover een zeer negatief oordeel. De jongeren lijken hierin geleid te worden door heteronormativiteit[42]: 'homoseksueel gedrag' wordt gezien als abnormaal. Heteronormatief denken heeft tot gevolg dat mensen holebi's negatiever beoordelen wanneer zij zich minder 'heteroseksueel' gedragen. In de woorden van het SCP-rapport uit 2006 worden holebi's geacht 'gewoon te doen'[43], waarmee wordt geduid op heteroseksueel gedrag. Vanuit deze houding bestaat er weinig ruimte voor diversiteit. Zowel holebi's als hetero's die niet zich niet 'heteroseksueel' genoeg gedragen krijgen te maken met afkeuring en uitsluiting.

Conclusie

Het thema vooroordelen is bekend bij veel jongeren en ze spreken er gemakkelijk over. Vooroordelen omtrent etniciteit en religie zijn het meest bekend en jongeren geven aan dat zij die afkeuren. Veel jongeren hebben met name kritiek op de rol die de media spelen in het creëren van deze vooroordelen. Opvallend is dat jongeren veel minder kritisch zijn ten opzichte van vooroordelen over homoseksualiteit. Die worden veelal niet als vooroordelen gezien maar als waarheid. Hierbij laten zij zich leiden door heteronormativiteit: je homoseksueel gedragen beschouwen zij als abnormaal en verkeerd.

6.2 Mannelijkheid en vrouwelijkheid

Knelpunt

Opvallend is dat de overgrote meerderheid een traditioneel beeld schetst van zowel mannelijkheid als vrouwelijkheid. Jongeren hebben een uitgesproken mening over zowel uiterlijk als innerlijk van mannen en vrouwen. Er zit nog enige variatie in de manbeelden die ze kunnen associëren met het ideaalbeeld, maar het ideaalbeeld voor vrouwen is zeer eenzijdig. De jongere groep heeft ook een iets ander

ideaalbeeld van mannen dan de oudere groep. Er zijn weinig tot geen verschillen tussen de meningen van mannen en vrouwen.

Vrouwelijkheid

De jongeren noemen de volgende kenmerken voor een ideale vrouw:

- zorgzaam
- lief
- emotioneel
- teder
- verzorgd
- slim

Vrouwen vinden hun uiterlijk belangrijk en kleden zich sexy. Ze geven veel om make-up en kleding, zo geeft de meerderheid van de respondenten aan. De mannelijke en vrouwelijke respondenten noemen over het algemeen vergelijkbare beroemdheden als belichaming van de ideale vrouwbeelden. Julia Roberts en Carice van Houten worden qua karakter als de ideale vrouw bestempeld: 'Ze is zorgzaam, lief en altijd vrolijk' (meisje, 17 jaar over Julia Roberts). Jennifer Lopez is qua uiterlijk de ideale vrouw: 'Ze heeft echte vrouwelijke vormen en kleedt zich heel vrouwelijk. Bovendien heeft ze haar eigen kleding- en parfumlijn dus dat vindt ze heel belangrijk' (meisje, 15 jaar).

De meerderheid zegt zich te storen aan het feit dat er steeds meer van vrouwen verwacht wordt dat ze zich 'als mannen' moeten gedragen. Zowel de mannelijke als de vrouwelijke respondenten hebben een voorkeur voor het traditionele vrouwbeeld en vinden dat vrouwen veel meer de keuze gelaten moet worden of ze überhaupt wel van dit traditionele, ideale vrouwbeeld willen afwijken. Dit wordt nu te veel door de buitenwereld opgedrongen: 'Het is natuurlijk niet meer zoals vroeger, maar er moet wel een verschil blijven staan. De man moet voor zijn vrouw en gezin zorgen' (meisje, 18 jaar).

Hoe verder van het ideaalbeeld af, hoe negatiever vrouwen worden beoordeeld. De meeste respondenten noemen Rita Verdonk als tegenbeeld van het ideale vrouwbeeld onder andere omdat ze niet voor anderen zorgt. Opvallend is dat de meiden aangeven aan dat het niet haalbaar en niet wenselijk is om aan het ideaalbeeld te voldoen: 'Je kunt niet zo erg gefocust zijn op je uiterlijk. Dan neemt niemand je serieus' (meisje, 17 jaar).

Mannelijkheid

De jongeren noemen de volgende kenmerken voor een ideale man:

- beschermend
- stoer
- fysiek en geestelijk sterk
- verzorgd

Mannen houden van gadgets als auto's en gameconsoles. Ze zijn de 'ratio' van het gezin die de emotionele impulsen van de vrouw weet op te vangen. Een echte man heeft kort haar en een sportief lichaam, aldus de respondenten. Toch zit er in dit ideaalbeeld meer rek dan in het ideaalbeeld van de vrouw. Vooral de jongere groep vindt naast de traditionele 'cowboy types' ook 'metroseksuele' mannen[44] – mannen die aandacht besteden aan hun uiterlijk – onder het ideaalbeeld van mannelijkheid vallen. Een man mag zelfs roze kleding dragen vindt een van de jongeren. Verzorging wordt steeds belangrijker bij een man. Ook de oudere groep is het hiermee eens: 'Mannen gebruiken nu ook gewoon crèmes en letten meer op hun uiterlijk. Waarom zou een man zich niet verzorgen? Het moet natuurlijk niet doorslaan: een manicure gaat te ver' (meisje, 18 jaar). Op basis van de culturele

achtergrond zijn er verschillen te merken in hoe jongeren invulling geven aan het ideaalbeeld van mannelijkheid: zo is het in de Surinaamse en Antilliaanse cultuur normaal om als man veel aandacht aan je uiterlijk te besteden.

Ook is de ideale man romantisch en erg gericht op het verwennen van de vrouw. Als ideale man wordt bijvoorbeeld zanger Ne-Yo genoemd. 'Hij is romantisch, kan goed dansen en heeft een relaxte stijl' (jongen, 18 jaar). De autochtone respondenten vinden hem te glad. Andere mannen die aan het ideaalbeeld voldoen zijn Clint Eastwood ('Hij is echt zo'n cowboypype'), Wentworth Miller ('stoer'), David Beckham ('Hij is een echte man, maar hij gebruikt wel allemaal verzorgingsproducten'), Justin Timberlake, Ashton Kutcher en Ali G ('grof en grappig'). Een meerderheid van de mannelijke respondenten zegt wel graag aan het ideaalbeeld van mannelijkheid te willen voldoen.

Zonder dat nog over het doel van het groepsgesprek, acceptatie van homoseksualiteit, is gesproken benoemen de mannelijke respondenten van beide leeftijdscategorieën 'gay' en 'nichterig' als tegenbeeld van het ideale manbeeld. De mannelijke respondenten staan afkeurend tegenover mannen die zich nichterig gedragen: 'Dat zijn geen mannen. Ik schaam me voor ze' (jongen, 17 jaar).

Krachtpunt

Het thema 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' was gemakkelijk bespreekbaar met de jongeren. De jongeren kunnen er met weinig moeite hun mening over verwoorden. Zoals aangegeven bij de knelpunten was er weinig verschil van mening tussen de jongeren. Maar toch waren twee vrouwelijke respondenten het niet eens met het eenzijdige traditionele beeld dat de ideale vrouw bij andere respondenten oproept. Zij geven de ideale vrouw het kenmerk zelfstandigheid mee.

Analyse

In de gespreksgroepen is weinig verscheidenheid op te merken in de manier waarop wordt gedacht over genderrollen. Bekeken vanuit een gender-kritische bril zoals ontwikkeld in genderstudies valt op dat jongeren genderrollen veelal zien als binaire opposities.[45] Dit zijn posities die tegenovergesteld zijn aan elkaar en die elkaar uitsluiten. Bij een traditionele westerse opvatting betekent dit dat 'man' of 'mannelijk' staat voor de geest, de ratio, moed en activiteit en 'vrouw' en 'vrouwelijk' voor het lichaam, de emotie, zorg en passiviteit.[46] Vanuit deze traditionele opvatting bestaat weinig ruimte voor diversiteit tussen mannen onderling en tussen vrouwen onderling. Door de jongeren worden mannen die zich niet gedragen als 'mannelijk' en vrouwen die zich niet gedragen als 'vrouwelijk' dan ook veelal negatief beoordeeld. In het bijzonder voor mannen betekent dit dat homoseksualiteit negatief wordt benaderd: het is volgens de jongeren immers tegenovergesteld aan wat zij zien als mannelijk.

Conclusie

In elkaars gezelschap uiten jongeren traditionele opvattingen over genderrollen. Dit betekent dat ze de ideale vrouw met name zien als zorgzaam en lief en de ideale man als sterk en stoer. Homoseksualiteit, vooral bij mannen, vinden jongeren moeilijk te verenigen met dit beeld. Deze traditionele opvattingen over genderrollen lijken jongeren dan ook te belemmeren in het accepteren van homoseksualiteit.

6.3 Stereotiepe beelden van holebi's

Knelpunt

Vrouwelijke homoseksuelen kunnen mannelijk zijn, maar ook heel vrouwelijk en sexy, volgens de jongeren. Lesbiennes die zich mannelijk gedragen, en dus verwijderd zijn van het ideale vrouwbeeld, worden zowel door de vrouwelijke als de mannelijke respondenten negatief beoordeeld: 'Ik kan gewoon niks met ze' (meisje, 17 jaar). Maar het gaat niet alleen om een vrouwelijk uiterlijk maar ook om het gedrag: 'Ze ziet er wel heel vrouwelijk uit, met make-up en alles, maar ze presenteert een voetbalprogramma. Dat is totaal niet vrouwelijk. En volgens mij vindt ze voetbal ook echt heel leuk' (meisje, 14 jaar over Barbara Barend).

Mannelijke homoseksuelen worden vooral in verband gebracht met 'nichterig' gedrag. Meiden staan positiever tegenover wat zij beschouwen als 'nichterige mannen' zoals Gordon en Gerard Joling, dan jongens: 'Ieder meisje moet een homo als vriend hebben. Lekker samen shoppen, mooie jongens kijken en roddelen' (meisje, 14 jaar).

Jongens staan zeer afwijzend tegenover dit soort mannen. Ze willen te allen tijde voorkomen dat ze met 'dit soort' mannen in verband worden gebracht en reageren zeer terughoudend en haast geïrriteerd als er naar hun mening over homoseksualiteit wordt gevraagd: 'Waarom moeten we over homo's praten? Ik heb echt helemaal geen zin om over hun te praten' (jongen, 18 jaar). De respondenten vinden over het algemeen dat homoseksuelen op een overdreven manier de nadruk op hun homoseksualiteit leggen. Dat beschouwen zij als negatief: 'Waarom doe je dat? Val mij er niet mee lastig! Er is toch ook geen heteroparade? Ik vind het dan gewoon vies' (meisje, 17 jaar).

Analyse

In het beeld dat de jongeren hebben van holebi's voeren stereotypen de boventoon. Deze stereotyperingen gaan uit van binaire opposities: iemand wordt gezien als óf 'vrouwelijk' óf 'mannelijk' en afhankelijk daarvan beoordeeld.

Aansluitend bij een maatschappelijke trend, met name voortkomend uit de populaire cultuur, is voor deze jongeren lesbisch gedrag meer mainstream geworden wanneer het gaat om vrouwen die aan het beeld van heteroseksuele vrouwelijkheid voldoen.[47] Maar vrouwen die niet aan dit beeld voldoen of als 'mannelijk' gezien worden beoordelen de respondenten zeer negatief.

Mannen die de respondenten als 'vrouwelijk' zien, beoordelen met name de jongens zeer negatief. Maar mannen die dicht in de buurt komen van het ideale vrouwbeeld van de respondenten, beoordelen de meeste meiden in de gespreksgroepen juist wél positief. Populaire televisieseries zoals *Sex and the City* en *Will and Grace* waarin stereotypering van homo's een belangrijke gimmick vormt zijn hier waarschijnlijk van invloed op.[48] Net als in de tv-series zien meisjes in 'vrouwelijke' homomannen 'de ideale vriendinnen'.

Conclusie

Stereotypen bepalen het beeld over holebi's van veel jongeren. Deze stereotypen grijpen terug op traditionele opvattingen over genderrollen waarin 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' worden gezien als binaire opposities. Homomannen worden veelal beschouwd als 'vrouwelijk'. De jongens keuren dit af en de meiden vinden dit, waarschijnlijk beïnvloed door populaire media, juist leuk. Lesbisch vrouwen keuren ze alleen goed als zij er 'vrouwelijk' uitzien.

6.4 Religie

Knelpunt

De islamitische jongeren die Marokkaans, Turks of Bosnisch zijn, zien in hun religie de rechtvaardiging om homoseksualiteit af te keuren. Deze groep is ook het moeilijkst op andere gedachten te brengen, zo blijkt uit de groepsgesprekken. Ze geven aan niet om te willen gaan met mensen waarvan ze weten dat ze homoseksueel zijn. Geen van de jongens heeft een homoseksuele jongere in zijn vriendengroep. Ze geven aan dat als een vriend van hen ooit uit de kast zou komen, ze de vriendschap zouden verbreken: 'Dan is het gewoon voorbij. Ik wil gewoon niet met homo's omgaan. Klaar. Ze moeten mij gewoon met rust laten' (Marokkaanse jongen, 18 jaar).

De jongeren vinden niet dat er iets aan deze houding veranderd hoeft te worden. Er zou alleen ingegrepen moeten worden wanneer er geweld tegen homoseksuelen wordt gebruikt. De islamitische respondenten geven aan zelf te willen bepalen in hoeverre zij homoseksuelen willen accepteren. Vooral jongens vinden dit heel legitiem: 'Laat homo's een eigen land stichten en daar gaan wonen. Ik accepteer ze verder wel, ik maak ze niet dood of zo, maar ik wil ze gewoon niet in mijn buurt hebben' (Marokkaanse jongen, 18 jaar).

Analyse

In de groepsgesprekken benoemen islamitische jongeren hun religie als belangrijkste motivatie om homoseksualiteit niet te accepteren. Opvallend is echter dat ze niet wijzen op religieuze teksten of passages. De vraag is dan ook of hun afwijzende houding echt alleen is gebaseerd op religie of dat in feite sprake is van andere, meer culturele, oorzaken. Zo is bekend dat veel Nederlandse mannen en vrouwen met een islamitische achtergrond zich in hun afwijzing van homoseksualiteit laten leiden door verouderde freudiaanse opvattingen over homoseksualiteit ('Het is een psychisch probleem') die te horen zijn via satelliet-tv.[49] Ook andere onjuiste informatie zoals het idee dat homoseksualiteit besmettelijk is, kan een rol spelen. In dit groepsgesprek is niet verder doorgevraagd op dit thema. Het wordt daardoor niet duidelijk in hoeverre religie andere motieven om homoseksualiteit niet te accepteren verhuult.

Conclusie

Jongeren met een islamitische achtergrond beroepen zich veelal op hun religie om homoseksualiteit af te wijzen. Waarschijnlijk spelen ook andere factoren om homoseksualiteit af te wijzen een rol. Dit wordt echter niet duidelijk in de gespreksgroepen, omdat hier niet verder op is ingegaan.

6.5 De eigen omgeving

Krachtpunt

De jongeren in de groepsgesprekken die homoseksuelen in hun eigen omgeving kennen staan over het algemeen het meest positief tegenover homoseksualiteit. Hun mate van acceptatie is hoog. Voor deze jongeren die opgroeien met holebi's in de omgeving is homoseksualiteit heel gewoon. 'Ik heb een tante die lesbisch is. Daar werd altijd gewoon heel open en normaal over gedaan. En zij is echt supertof dus ik vind het echt zo stom als mensen niet met homoseksuelen willen omgaan omdat ze homoseksueel zijn' (meisje, 18 jaar).

De oudere jongeren kennen vaker holebi's in hun directe omgeving dan de jongere jongeren, omdat jongeren in die leeftijdsfase vaak nog niet uit de kast komen. Jongeren uit de oudere groep kennen bijna allemaal wel een buurtgenoot of klasgenoot die uit de kast is gekomen. Voor jongere jongeren is het vaak nog iets engs of gek. Hun beeld van homoseksualiteit is vooral gebaseerd op het beeld dat de media schetsen.

Knelpunt

De jongeren voor wie homoseksualiteit onzichtbaar is in de eigen omgeving, krijgen soms ook nog expliciet negatieve ideeën over holebi's van huis uit mee. Jongeren waarvan de ouders negatief over homoseksualiteit denken staan zelf ook negatief tegenover homoseksuele jongeren in hun vriendengroep: 'Ik kan echt niet met een homoseksuele vriend thuis komen. En ik heb geen zin om daarover te liegen of zo, dus dan heb ik zoiets van laat maar zitten' (jongen, 14 jaar).

Analyse

Uit verschillende onderzoeken is bekend dat mensen die geen homoseksuele vrienden of kennissen hebben negatiever staan ten opzichte van homoseksualiteit.[50] Onjuiste informatie over homoseksualiteit, bijvoorbeeld dat het besmettelijk is, kan dan meer invloed hebben; homoseksualiteit blijft immers abstract. In de gespreksgroepen komt duidelijk naar voren dat oudere jongeren die meer holebi's kennen positiever zijn over homoseksualiteit. In de gespreksgroepen is helaas niet doorgevraagd in welke mate en op welke manier deze jongeren hun beeld van homoseksualiteit hebben bijgesteld toen mensen uit hun omgeving uit de kast kwamen. Hierdoor blijft dit krachtpunt onuitgewerkt.

Conclusie

Onbekend maakt onbemind: wanneer jongeren opgroeien in een omgeving waarin homoseksualiteit onzichtbaar is of waarin er zelfs negatief over gepraat wordt, bestaat er grote kans dat zij negatief staan ten opzichte van homoseksualiteit. Wanneer jongeren holebi's leren kennen uit hun eigen omgeving worden zij vaak positiever. In welke mate en hoe dit gebeurt is helaas niet duidelijk geworden uit de gespreksgroepen.

6.6 Zelf voor holebi worden aangezien

Knelpunt

Veel van de jongens in de gespreksgroep vinden het moeilijk om met homojongens om te gaan, omdat ze bang zijn dat anderen hen daardoor ook gaan zien als homo: 'Straks denken mensen nog dat ik ook homo ben of zo' (jongen, 18 jaar). Bij jongens met een Surinaamse achtergrond lijkt dit nog sterker te spelen. Zij vinden het nog belangrijker dat zij door de buitenwereld niet in verband worden gebracht met homoseksualiteit en vinden het daarom niet wenselijk om met homoseksuele jongens om te gaan.

Hoe belangrijk het is om zelf niet gezien te worden als homo blijkt als de vraag wordt gesteld aan de jongeren, 'of ze bij omgang met een homoseksuele vriend of vriendin bang zijn om zelf te gaan twijfelen aan hun seksuele geaardheid'. De meerderheid van de respondenten in beide groepen reageert hier fel op. Dit is volgens hen absoluut niet het geval.

Krachtpunt

De meiden uit de oudere groep leken het minder erg te vinden dan de andere respondenten om een vraag te krijgen over 'twijfel over hun eigen seksuele voorkeur bij omgang met een homoseksuele vriend of vriendin'. Een minderheid geeft zelf aan niet uit te sluiten ooit met een vriendin te gaan 'experimenteren'.

Analyse

De heftige reacties van een meerderheid van de jongeren op de vraag ze zouden gaan twijfelen aan hun eigen seksuele voorkeur in de omgang met een holebi-vriend of vriendin, lijkt beïnvloed te worden door de aanwezigheid van andere jongeren in de groep. De jongeren lijken aan elkaar duidelijk te willen maken dat zij geen homoseksuele gevoelens hebben. Dit speelt veel sterker bij de jongens dan de meisjes, zowel allochtoon als autochtoon en zowel religieus als niet-religieus. Wel lijken de jongens met een Surinaamse achtergrond homoseksualiteit het duidelijkst als bedreiging voor hun 'man' zijn te ervaren. Een mogelijke verklaring hiervoor is de vaker voorkomende 'machocultuur'[51] in landen als Suriname en Aruba, waarin mannelijkheid onder andere wordt afgemeten aan de populariteit van een man bij een vrouw. Homoseksualiteit is moeilijk verenigbaar met deze machocultuur.

Bij de meisjes ligt dit duidelijk anders. Experimenteren met lesbische seksualiteit of 'flirten' met biseksualiteit lijkt veel minder een bedreiging voor de mate waarin zij worden gezien als 'echte vrouwen'. De populaire media lijken hier van invloed op: er zijn vele videoclippen, films en tv-series waarin heterovrouwen die voldoen aan het ideale (schoonheids)beeld van een vrouw, experimenteren met hun lesbische gevoelens.[52]

Conclusie

Veel jongeren willen niet met een holebi omgaan omdat zij bang zijn dat zij zelf als holebi worden gezien door anderen. Dit speelt meer bij jongens dan bij meisjes. Zij zien dit als een bedreiging van hun 'man' zijn. Onder andere door de invloed van populaire media lijkt dit bij de meiden veel minder te spelen: als meisjes voldoen aan het ideale (schoonheids)beeld kunnen zij zich biseksueel gedragen zonder daardoor aangetast te worden in hun vrouwelijkheid.

6.7 Samen praten

Krachtpunt

Als een vriend of vriendin holebi blijkt te zijn, dan zouden jongeren het liefst zien hij of zij tijdens de vriendschap uit de kast komt. Een aantal islamitische jongeren geeft aan dan alsnog de vriendschap te willen verbreken. De overgrote meerderheid van de respondenten geeft echter aan de vriendschap te willen behouden: 'Ik zou hem dan wel gaan missen dus dan zou ik er misschien wel met hem over gaan praten. Dan maak ik hem wel duidelijk dat hij niks bij mij moet proberen en zich niet nichterig moet gedragen' (autochtone jongen, 18 jaar).

Praten is erg belangrijk voor de meeste jongeren. Vooral meiden zouden het fijn vinden om met hun vriendinnen de grenzen te bespreken. Meiden hebben vaak een intieme vriendschap en ze vinden het een onprettig idee dat ze bij elke aanraking of elk moment samen bang moeten zijn dat de ander hun grens overschrijdt: 'Anders ben je de hele tijd bang als je met z'n tweeën bent dat ze wat gaat proberen of zo' (meisje, 18 jaar).

Ook jongens zouden dat naar hun vriend willen uitspreken. Ze vinden het nog belangrijker dat de vriend zich niet nichterig gaat gedragen, zodat de buitenwereld geen rare dingen over hun vriendschap

gaat denken: 'Zolang hij normaal blijft doen, ben ik ook cool met hem. Als hij jongens wil versieren, doet hij dat maar als ik er niet bij ben' (jongen, 15 jaar).

Jongeren vinden het ook belangrijk dat er thuis en op school open over gepraat wordt. Jongeren die ervaring hebben met een klasgenoot die uit de kast komt, geven aan dat de rol van de leraar hierin erg belangrijk is geweest: 'Een meisje uit onze klas vertelde dat ze biseksueel was. Toen hebben we er tijdens mentoruur met de hele klas over gepraat. Dat heeft toen heel goed gewerkt, iedereen was toch wel een beetje nieuwsgierig maar durfde er niet echt over te beginnen' (meisje, 14 jaar).

Analyse

Zoals aangegeven staat in paragraaf 5.1 is homoseksualiteit een taboe-onderwerp onder jongeren. Over het thema openlijk kunnen praten lijkt de meeste van de heterojongeren dan ook prettig. Niet alleen is het taboe dan verbroken, het geeft hen ook de mogelijkheid om hun eigen grenzen en wensen te bespreken. Homoseksualiteit maakt immers veel jongeren onzeker, zo is bekend uit eerdere onderzoeken.[53] Als iemand homoseksueel is komt een heterojongere in een minder voorspelbare situatie terecht dan hij of zij gewend is. De bekende omgangsvormen tussen meisjes en jongens, waarin seksualiteit een belangrijk rol speelt, komen gedeeltelijk op losse schroeven te staan. Homoseksualiteit bespreekbaar te maken lijkt het voor deze heterojongeren minder onvoorspelbaar en onzeker te maken. Het wordt minder 'eng'. Waarschijnlijk kunnen jongeren er daardoor gemakkelijker mee omgaan.

Conclusie

Als een goede vriend(in) holebi blijkt te zijn, dan vinden de meeste jongeren dit moeilijk. De jongeren die de vriendschap zouden willen behouden, willen graag met de goede vriend(in) in kwestie over homoseksualiteit praten. Hierdoor voelen jongeren zich minder onzeker en kunnen zij gemakkelijker omgaan met homoseksualiteit.

7 Conclusies

Thematisch geordend vindt u hieronder de conclusies van het onderzoek. Achtereenvolgens komen aan bod: grote verschillen, taboe, praten over grenzen, religie, eer, stereotypen, gender en vooroordelen voorkomen.

7.1 Grote verschillen

Er zijn grote verschillen in de acceptatie van homoseksualiteit onder jongeren. Die acceptatie varieert van 'zondig' of 'vies' tot 'leuk' en 'normaal'. Ook in kennis zijn er grote verschillen; sommige jongeren hebben zelfs nauwelijks of geen kennis van homoseksualiteit. Voor slechts enkelen is homoseksualiteit de normaalste zaak van de wereld en is vergroting van kennis minder hard nodig.

7.2 Taboe

Voor de meeste jongeren is homoseksualiteit een taboeonderwerp. Dit geldt zowel voor religieuze als niet-religieuze jongeren, meisjes als jongens, autochtonen als allochtonen. Het is daarom geen gemakkelijk thema om met jongeren over te praten, zoals met name naar voren kwam in de groepsgesprekken. Er is veel weerstand bij de jongeren om over dit thema te praten, waardoor het voor de gespreksleiders moeilijk kan zijn om er dieper op in te gaan.

7.3 Praten over grenzen

Op school horen jongeren weinig over homoseksualiteit. Veel jongeren willen er graag meer over weten. Ook willen ze er graag over kunnen praten. Praten over homoseksualiteit zorgt niet alleen voor doorbreking van het taboe op homoseksualiteit, maar kan er tevens voor zorgen dat jongeren zich minder onzeker voelen wanneer zij worden geconfronteerd met homoseksualiteit.

Als een goede vriend(in) holebi blijkt te zijn, willen heterojongeren graag met hem of haar praten. Zowel in de interviews als in de groepsgesprekken blijkt dat de jongeren hier behoefte aan hebben, omdat ze dan duidelijk aan kunnen geven aan die goede vriend(in) dat ze zelf niet homoseksueel zijn. Jongeren lijken op deze manier hun (seksuele) grenzen aan te geven in het contact met de goede vriend(in) in kwestie. Dit is voor jongeren belangrijk omdat er veel angst heerst voor homoseksualiteit.

Met name jongens lijken bang te zijn voor beïnvloeding en seksuele toenadering door een homoman, zoals naar voren komt in zowel de groepsgesprekken als in interviews. Meisjes hebben deze angst veel minder. Zij voelen zich minder bedreigd wanneer zij geconfronteerd worden met homoseksualiteit. Waarschijnlijk komt dit doordat zij meer gewend zijn hun grenzen aan te geven op het gebied van seksualiteit. Voor jongens is dit nog relatief nieuw. Hierdoor is de situatie voor hen onzeker, enger en wordt deze daardoor ook meer afgewezen.

7.4 Religie

Veel islamitische en christelijke jongeren noemen hun religie als motivatie om homoseksualiteit af te wijzen. In de gespreksgroepen geven deze jongeren aan dat het niet nodig is om de mate van acceptatie van homoseksualiteit te vergroten. Maar bij het afwijzen van homoseksualiteit spelen waarschijnlijk ook andere motieven een belangrijke rol. Vaak hebben deze jongeren onjuiste kennis, bijvoorbeeld dat homoseksualiteit besmettelijk zou zijn of een psychische ziekte. In de gespreksgroepen is hier niet verderop doorgevraagd.

Uit de interviews wordt duidelijk dat vanuit de religie meer ruimte kan worden gecreëerd voor de acceptatie van homoseksualiteit. Sommige religieuze jongeren doen dit door een andere interpretatie te kiezen: bijvoorbeeld het toeschrijven van grotere waarde aan religieuze regels die oproepen tot tolerantie dan aan regels die kunnen worden beschouwd als een verbod op homoseksualiteit.

7.5 Familie-eer

Als het gaat om de homoseksualiteit van een van de familieleden, speelt bij veel islamitische jongeren de familie-eer een belangrijke rol. Ze zien homoseksualiteit als schending van deze familie-eer. Dit komt met name in de individuele interviews naar voren. De verwachting is dat jongeren die familie-eer minder belangrijk gaan vinden waarschijnlijk ook meer ruimte nemen om homoseksualiteit te accepteren.

7.6 Stereotypen

Veel jongeren kennen geen holebi's in hun eigen omgeving en baseren hun beeld van holebi's op bekende stereotypen uit de media. Deze stereotypen grijpen terug op traditionele opvattingen over 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'. Wanneer jongeren opgroeien in een omgeving die homoseksualiteit als normaal beschouwt en zij holebi's kennen in de persoonlijke sfeer, staan zij positiever ten opzichte van homoseksualiteit. Deze jongeren baseren zich bij hun beeld van holebi's minder op stereotypen.

7.7 Gender

Zowel in de interviews als in de gespreksgroepen is gevraagd naar de ideeën van jongeren over genderrollen. Daarvoor kozen we omdat uit eerder onderzoek bekend is dat de ideeën van veel mensen over homoseksualiteit verweven zijn met ideeën over genderrollen. In met name de gespreksgroepen komt naar voren dat veel jongeren traditionele opvattingen hebben over genderrollen. De stereotiepe beelden van homoseksuelen ('vrouwelijke' mannen) wijken af van dit traditionele beeld ('Een man moet stoer zijn') en worden daarom negatief beoordeeld. Dit geldt voor jongens sterker dan voor meisjes. Ook gaan jongens de omgang met homomannen vaak liever uit de weg, omdat ze het lijken te zien als bedreiging van hun man-zijn. Naast sekseverschillen merken we ook culturele verschillen op.

De verwachting is dat jongeren die streven naar meer emancipatie en gelijkheid tussen vrouwen en mannen homoseksualiteit gemakkelijker kunnen accepteren.

7.8 Vooroordelen voorkomen

Veel jongeren zijn niet in staat kritisch te reflecteren op vooroordelen over homoseksualiteit: zij laten zich veelal leiden door heteronormativiteit. Dit speelt met name in de groepsgesprekken. Waar het gaat over vooroordelen op grond van etniciteit zijn zij meestal wel in staat hier kritisch naar te kijken.

De jongeren die in staat zijn om vooroordelen omtrent homoseksualiteit te benoemen en hierop kritisch te reflecteren, kunnen verbanden leggen tussen vooroordelen over verschillende groepen in de samenleving. Deze jongeren zijn veelal hoogopgeleid.

De oplossing die jongeren zelf het meest aandragen om vooroordelen te voorkomen is te gaan praten met holebi's en hen te leren kennen. Belangrijk is daarbij wel dat je je 'open' opstelt, vinden veel jongeren.

8 Aanbevelingen

De gemeente heeft de regierol in het ontwikkelen van homo-emancipatiebeleid. Op basis van de conclusies van dit onderzoek (hoofdstuk 7), doen we hier aanbevelingen die behulpzaam kunnen zijn bij het vormgeven van dit beleid. Hierbij zullen we ook een aantal concrete aanbevelingen geven voor organisaties die een belangrijke taak kunnen hebben in het uitvoeren van dit beleid, hierbij aangestuurd door de gemeente.

8.1 Vergroot de (seksuele) weerbaarheid van jongeren, met name jongens

De afgelopen decennia is in de Nederlandse samenleving een groeiende bewustwording waar te nemen van seksueel geweld en seksueel grensoverschrijdend gedrag tegen meisjes en vrouwen. Steeds meer meisjes worden dan ook gestimuleerd door school en ouders om te leren nadenken over wat hun grenzen zijn op het gebied van seksualiteit, hoe ze deze grenzen duidelijk kunnen aangeven en eventueel kunnen verdedigen. Jongens hebben een grotere achterstand op dit gebied: zij zijn minder gewend om na te denken over hun eigen seksuele grenzen en om deze aan anderen duidelijk te maken.

Dit kan de in dit onderzoek geconstateerde onzekerheid van heterojongens wanneer zij geconfronteerd worden met homoseksualiteit mogelijk verklaren. Omdat heterojongens niet gewend zijn hun grenzen aan te geven, zijn ze soms bang dat homo's die grenzen zullen overschrijden. Om homofobie te voorkomen adviseren we om de (seksuele) weerbaarheid van jongens te trainen. De gemeente kan hierin de regierol nemen en scholen, jeugd- en jongerenwerk en jeugdgezondheidszorg een uitvoerende rol.

Aanknopingspunten voor de gemeente

- Stimuleer scholen, jeugd- en jongerenwerk en jeugdgezondheidszorg om het omgaan en voorkomen van homofobie te integreren in het bestaande aanbod gericht op jongeren omtrent seksuele weerbaarheid.
- Bied scholen, jeugd- en jongerenwerk en jeugdgezondheidszorg in dit proces ondersteuning door deskundigen en kom ze financieel tegemoet.

8.2 Vergroten bekendheid en kennis, verminderen vooroordelen

Het is belangrijk om het taboe op homoseksualiteit te doorbreken en jongeren kennis over het thema aan te bieden. Tegelijkertijd is het goed om jongeren uit te dagen kritisch te reflecteren op hun eigen vooroordelen over homoseksualiteit.

We adviseren de gemeente om het jeugd- en jongerenwerk de opdracht te geven activiteiten voor jongeren op te zetten met als doel het vergroten van kennis en het verminderen van vooroordelen over homoseksualiteit. Dit moet wel 'op maat' gebeuren; de manieren waarop jongeren omgaan met homoseksualiteit zijn immers heel verschillend. Zo is elkaar leren kennen erg belangrijk als je

vooroordelen wilt voorkomen, maar voor veel laagopgeleide religieuze jongeren zal dit in eerste instantie een stap te ver zijn.

Aanknopingspunten voor het jeugd- en jongerenwerk

We noemen enkele aanknopingspunten voor drie doelgroepen. Uiteraard kunnen jongeren bij meer dan één van deze doelgroepen horen. Bij het verder concretiseren van plannen voor deze doelgroepen dien je ook rekening te houden met de verschillen binnen de doelgroep.

Activiteiten voor jongeren met religieuze achtergrond

- Als je kennis wilt aanbieden aan religieuze jongeren is het belangrijk te weten hoe progressieve denkers de bijbel of de koran interpreteren, waardoor ze homoseksualiteit wél kunnen accepteren of tolereren. We adviseren deze kennis om te zetten in praktische handvatten voor jongeren.
- Vraag advies aan christelijke holebi-organisaties zoals CHJC en Contrario, of aan organisaties met veel moslimholebi's, zoals Stichting Yoesuf en Stichting Nafar.
- Religieuze jongeren kun je onder andere bereiken via de verschillende religieuze jongerenorganisaties, zoals studentenverenigingen en jongerenafdelingen van politieke partijen. Met deze organisaties kun je bespreken op welke manier zij behoefte hebben aan kennis en voorlichting over homoseksualiteit. Wanneer ze hier geen behoefte aan hebben, adviseren we om niet de kennisuitwisseling over homoseksualiteit te stimuleren, maar de uitwisseling van organisaties. Benoem de ontmoeting dan eerder als een kennismaking tussen twee organisaties dan tussen holebi's en moslims of christenen. Op deze manier is het een stuk laagdrempeliger om elkaar te ontmoeten. Ook homojongerenorganisaties kunnen behoefte hebben aan een laagdrempelige insteek om tot uitwisseling van informatie te komen.

Activiteiten voor laagopgeleide jongeren

- Informatie voor laagopgeleide jongeren moet concreet en basaal zijn. Wat zijn de feiten over homoseksualiteit? Wat is waar en wat is niet waar? Bijvoorbeeld: is homoseksualiteit besmettelijk? Kunnen twee vrouwen verliefd worden op elkaar? Krijgen homoseksuelen kinderen?
- Informatie over homoseksualiteit kun je op een speelse manier aanbieden. Bijvoorbeeld in de vorm van een quiz. Maar denk ook eens aan toneelvoorstellingen en dramales.
- Wanneer je tijdens een bijeenkomst over dit thema veel weerstand verwacht, verwerk het dan eventueel binnen andere, aanverwante thema's zoals genderrollen.
- Maak het aantrekkelijk voor jongeren om een bijeenkomst over dit thema bij te wonen. Zet er iets tegenover: bijvoorbeeld een prijs die ze kunnen winnen.
- Wanneer blijkt dat jongeren die informatie hebben gekregen positiever zijn gaan denken over homoseksualiteit, kun je ontmoetingen creëren met holebi's. Zorg voor goede begeleiding bij deze ontmoeting: door iemand met goede sociale vaardigheden en kennis van het thema seksuele diversiteit. Leg de nadruk niet alleen op verbale communicatie, maar zorg ook voor gezamenlijke activiteiten, zoals sport, spelletjes, muziek of theater.
- Geef specifieke aandacht aan jongeren met een (licht-)verstandelijke beperking of leerbeperking.

Activiteiten voor hoogopgeleide (allochtone) jongeren

- Stimuleer of creëer ontmoetingen tussen holebi- en heterojongeren, gekoppeld aan een thema. Het thema vooroordelen ligt het meest voor de hand, of aanverwante thema's zoals discriminatie en uitsluiting. Dit thema is met jongeren gemakkelijk bespreekbaar en daarom

een goede insteek om over homoseksualiteit te praten. Veel jongeren, met name allochtone jongeren, hebben immers ervaring met vooroordelen en willen hier graag over praten. Vanuit het thema vooroordelen kun je gemakkelijk de link leggen naar vooroordelen over homoseksualiteit en holebi's.

- Stimuleer jongeren tijdens de bijeenkomst om op zoek te gaan naar dat wat zij gemeenschappelijk hebben. Iedereen weet wat het is om uitgesloten te worden. Hoe voelt dat? Voelen alle uitsluitingsmechanismen hetzelfde aan? Hoe ga je om met mensen die gedrag vertonen dat je eigenlijk niet goedkeurt? Hoe zou je willen dat anderen met jou omgaan?
- Stel twee begeleiders aan: een hetero en een holebi. Het is belangrijk dat beide expert zijn op het gebied van seksuele diversiteit.
- Maak de groepen niet te groot, zodat de jongeren de gelegenheid krijgen om elkaar vragen te stellen en elkaar echt te leren kennen.

8.3 Aandacht voor homoseksualiteit in beleid op scholen

Zoals de jongeren aangaven in dit onderzoek bespreken scholen het thema homoseksualiteit niet of nauwelijks. Dat is jammer, want scholen spelen een grote rol in het leven van de jongeren in deze leeftijdsfase, waarin zij hun identiteit vormen. Scholen kunnen een belangrijke rol vervullen in vergroting van de acceptatie van homoseksualiteit onder jongeren.

Aanknopingspunten voor de gemeente

- Aandacht voor homoseksualiteit in het beleid van scholen vraagt een goed uitgedachte aanpak. Maak gebruik van de bestaande kennis op dit gebied. Vanuit deze kennis kan de gemeente een visie ontwikkelen die richtinggevend is.
- Overtuig scholen om aandacht te besteden aan het vergroten van de acceptatie van homoseksualiteit. Scholen zijn vaak terughoudend om aandacht te besteden aan homoseksualiteit. Wijs scholen erop – bijvoorbeeld in het bestuurlijk overleg – dat zij de verantwoordelijkheid hebben voor de (sociale) veiligheid van alle leerlingen, dus óók voor de holebi's.
- Stimuleer scholen om het thema homoseksualiteit tot integraal onderdeel te maken van hun beleid. Veel scholen werken aan veiligheid door een anti-pestbeleid, een gedragscode of een protocol. Stimuleer als gemeente scholen om het thema homoseksualiteit hierin expliciet op te nemen. Als dit niet gebeurt blijft homoseksualiteit een taboe, zo leert de ervaring.
- Ondersteun scholen op randvoorwaarden en de uitvoering van hun beleid. Bied scholen advies en ondersteuning aan van deskundigen over de manier waarop zij de acceptatie van homoseksualiteit kunnen vergroten. En beloon scholen die in hun beleid aandacht besteden aan homoseksualiteit, bijvoorbeeld door een financiële tegemoetkoming.

Aanknopingspunten voor scholen

- Maak het thema homoseksualiteit in de klas bespreekbaar. Train zo nodig leraren en mentoren om dit op een juiste manier te doen.
- Reageer adequaat en consequent op pesten met homoseksualiteit. Straf de pester en beloon de verdediger. Maak iedereen bewust van zijn of haar verantwoordelijkheid in het proces van pesten en buitensluiten. Spreek leiders in een klas aan op hun gedrag wanneer zij anderen daarmee op een negatieve manier beïnvloeden.
- Zorg dat de docenten een voorbeeldfunctie hebben. Wijs treiteren, pesten of geweld omtrent homoseksualiteit als docent duidelijk af.

- Maak de zorgstructuren inzichtelijk. Zorg ervoor dat jongeren en docenten met homoseksuele gevoelens weten bij wie ze terecht kunnen wanneer zij door hun gevoelens in de problemen komen.

8.4 Media-educatie met aandacht voor homoseksualiteit

Jongeren zijn meestal niet op de hoogte van de invloed die de media hebben op hun eigen beeldvorming. Steeds meer scholen doen daarom aan media-educatie. Ook komt het thema soms aan bod in jongerencentra of in het buurtwerk. We adviseren de gemeente deze ontwikkeling te stimuleren. Wijs scholen, buurt- en jongerenwerk of andere instanties die mediatraining aanbieden erop dat het nodig is in die training ook aandacht te besteden aan stereotypen omtrent gender en homoseksualiteit. Dit zal bijdragen aan een genuanceerder beeld over homoseksualiteit onder jongeren.

Aanknopingspunten voor de gemeente

- Geef instanties die mediatraining aanbieden voldoende financiële middelen om hun deskundigheid op het gebied van gender en homoseksualiteit te vergroten. Zo hebben ze de mogelijkheid om docenten of andere professionals die media-educatie aan jongeren geven, te trainen en om nieuwe voorlichtingsmaterialen over dit thema aan te schaffen.

8.5 Stimuleer de emancipatiebeweging onder jongeren

De acceptatie van homoseksualiteit is geen op zichzelf staand thema. Het is nauw verwoven met thema's als mannelijkheid, vrouwelijkheid, genderrollen, familie-er en eengerelateerd geweld. Een groeiend aantal jongeren, met name allochtone jongeren, neemt deze thema's onder de loep. Vanuit deze emancipatiebeweging komt steeds meer ruimte voor de acceptatie van verschillen en daarmee ook voor de acceptatie van homoseksualiteit. Stimuleer daarom als gemeente deze emancipatiebeweging. Professionals op het gebied van emancipatie in buurtwerk, welzijnsorganisaties of emancipatiecentra kunnen hierin een leidende rol spelen.

Aanknopingspunten voor de gemeente

- Bied deskundige ondersteuning aan aan professionals en vrijwilligers, zodat ze leren hoe ze het thema homoseksualiteit kunnen integreren binnen emancipatie-activiteiten en binnen het preventieaanbod eengerelateerd geweld.
- Aangezien ideeën over homoseksualiteit verweven zijn met ideeën over genderrollen en familie-er, adviseren we om homo-emancipatiebeleid, (vrouwen)emancipatiebeleid en beleid over eengerelateerd geweld nauw op elkaar af te stemmen.

Aanknopingspunten voor professionals op het gebied van emancipatie

- Stimuleer en ondersteun jongeren en / of jongerenorganisaties die zich bezig (willen gaan) houden met thema's als mannelijkheid, vrouwelijkheid en genderrollen. Dit kan bijvoorbeeld door het aanbieden van een toolkit emancipatie. Neem het thema homoseksualiteit hierbij op als een van de thema's. Schakel hierbij zo nodig de hulp van deskundigen in.

9 Noten

- 1 *Monitor Diversiteit en Integratie 2007* (2007). Utrecht: Gemeente Utrecht.
- 2 Migchelbrink, F. (1996), *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Utrecht: Uitgeverij SWP.
- 3 Zie o.a. Keuzenkamp, S., Bos D., Duyvendak J. W. & Hekma, G. (2007), *Gewoon doen: de acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- 4 Idem.
- 5 Dankmeijer, P. (2004), *Factsheet Geweld en discriminatie*. Amsterdam: Schorer Homo Lesbisch gezond.
- 6 *Monitor Diversiteit en Integratie 2007* (2007), idem.
- 7 Kuyper, L. & Bakker, F. (2006), *De houding ten opzichte van homoseksualiteit, een beschrijvende literatuurstudie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- 8 Idem.
- 9 Havo, vwo, hbo of universiteit.
- 10 Mogelijk heeft hij een verstandelijke beperking of is hij moeilijk lerend.
- 11 Kersten, A. & Sandfort, T. (1994), *Lesbische en homoseksuele adolescenten in de schoolsituatie: een inventarisatie van knelpunten, problemen en oplossingen*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies.
- 12 Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J. W. & Hekma, G. (2007), idem.
- 13 Kuyper, L. & Bakker, F. (2006), idem.
- 14 Schuyf, J. & Odijk, M. (2006), *Door zwijgen onzichtbaar: een bijdrage voor het jaarplan 2007 van de Vereniging Tegen Discriminatie over discriminatie op grond van seksuele gerichtheid en geslachtsidentiteit*.
- 15 Idem.
- 16 Woertman, L. (1997), 'Seksualiteit en identiteit'. In: Kooistra, J. & Mourik, I. van (red.) (1997), *Werken aan leefvormen, identiteit en socialisatie: van klassiek gezin tot postmodern samenleven*. Utrecht: Uitgeverij Lemma.
- 17 Nikken, P. (2007), *Jongeren, media en seksualiteit: hoe mediaïnteresses en gebruik samenhangen met fantasieën, opvattingen en gedrag*. Utrecht: NJi.
- 18 Woertman, L. (2003), *Moeders mooiste: de schone schijn van het uiterlijk*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- 19 APA Task Force on the Sexualization of Girls (2007), *Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls*. Washington: American Psychological Association Public Interest Directorate Women's Programs.
- 20 Idem.
- 21 Woertman, L. (1997), idem; *Factsheet Seksueel: feiten en cijfers* (2007). Utrecht: MOVISIE.
- 22 Idem.
- 23 Woertman, L. (1997), idem.
- 24 Zee, R. (2006), *Eerwraak in Nederland*. Antwerpen: Uitgeverij Houtekiet.
- 25 Versteegen, J. (2007), 'Eergerelateerd geweld & homoseksualiteit'. In: *Homo-emancipatiebeleid* (2007). Utrecht: MOVISIE.
- 26 www.eerwraak.info.
- 27 Idem.
- 28 Bakker, H. en Felten, H. (2007), 'Respect en eer: eergerelateerd geweld en de rol van scholen'. Uit: *Bij de Les*. Utrecht: NVS-NVL.
- 29 Kuyper, L. & Bakker, F. (2006), idem.

- 30 Idem.
- 31 www.chjc.nl
- 32 www.contrario.nl
- 33 Nahas, O. (2005), *Homo en moslim – hoe gaat dat samen? 1001 vragen over islam en homoseksualiteit*. Utrecht: FORUM.
- 34 Kersten, A. & Sandfort, T. (1994), idem.; Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J. W., Hekma, G. (2007), idem.
- 35 Hoffman, E. & Arts, W. (1994), *Interculturele gespreksvoering*. Houtem/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- 36 Kuyper, L. & Bakker, F. (2006), idem.
- 37 Idem.
- 38 Levy, A. (2007), *Female Chauvinist Pigs: de opkomst van de bimbo cultuur*. Amsterdam: Uitgeverij Meulenhoff.
- 39 Kuyper, L. & Bakker, F. (2006), idem.
- 40 Idem.
- 41 Zie o.a. Butler, J. (1990), *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- 42 Zie onder andere: <http://en.wikipedia.org/wiki/Heteronormativity>; Rich, A. (1980), 'Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence'. In: *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 5:631-60, 1980.
- 43 Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J. W., Hekma, G. (2006), idem.
- 44 <http://nl.wikipedia.org/wiki/Metroseksueel>.
- 45 Buikema R. & Smelink, A. (1993), *Vrouwenstudies in de cultuurwetenschappen*. Muiderberg: Countinho.
- 46 Idem.
- 47 Spek, van der, T. (2004) 'De vertruting van de lesbo'. In: *Zij aan Zij* (2004).
- 48 Stoter, B. (2007) *Onderzoek naar de heteronormativiteit in Will & Grace*. Rotterdam: Erasmus universiteit.
- 49 Nahas, O. (2001), *Islam en homoseksualiteit*. Amsterdam: Uitgeverij Bulaaq.
- 50 Kuyper, L. & Bakker, F. (2006), idem.
- 51 http://surinaams.caribiana.nl/Cultuur/car20080403_homojongeren.
- 52 Levy, A. (2007), idem.
- 53 Kersten, A. & Sandfort, T. (1994), idem.

10 Bronnenlijst

APA Task Force on the Sexualization of Girls (2007). *Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls*. Washington: American Psychological Association Public Interest Directorate Women's Programs.

Bakker, H. en Felten, H. (2007). Respect en eer: eerge relateerd geweld en de rol van scholen. Uit: *Bij de Les*. Utrecht: NVS-NVL

Butler, J. (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

Dankmeijer, P. (2004). *Schorer Factsheet geweld en discriminatie*. Amsterdam, Schorer Homo Lesbisch gezond.

Factsheet Seksueel: feiten en cijfers (2007). Utrecht: MOVISIE.

Hoffman, E. & Arts, W. (1994). *Interculturele gespreksvoering*. Houtem / Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum

Kaka, el, I.& Kurşun H. (2002) "Mijn geloof, mijn geluk, Islamitische meiden en jongens " Amsterdam: Schorer.

Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J. W., Hekma, G. (2006). *Gewoon doen: de acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Kersten, A. & Sandfort, T. (1994). *Lesbische en homoseksuele adolescenten in de schoolsituatie: een inventarisatie van knelpunten, problemen en oplossingen*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies.

Kuyper, L. & Bakker, F. (2006). *De houding ten opzichte van homoseksualiteit: een beschrijvende literatuurstudie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Levy, A. (2007). *Female Chauvinist Pigs: de opkomst van de bimbo cultuur*. Amsterdam: Uitgeverij Meulenhoff.

Migchelbrink, F. (1996). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Utrecht: Uitgeverij SWP.

Monitor Diversiteit en Integratie 2007 (2007). Utrecht: Gemeente Utrecht.

Nahas, O. (2001). *Islam en homoseksualiteit*. Amsterdam: Uitgeverij Bulaaq.

Nahas, O. (2005). *Homo en Moslim – hoe gaat dat samen? 1001 vragen over Islam en homoseksualiteit*. Utrecht: FORUM.

Nikken, P. (2007) *Jongeren, media en seksualiteit, hoe media-interesses en gebruik samenhangen met fantasieën, opvattingen en gedrag*. Utrecht: NJi.

Pierik, C. (2007). *Homoseksualiteit in een kleurrijke samenleving*. Utrecht: MOVISIE.

Schuyf, J. & Odijk, M. (2006). *Door zwijgen onzichtbaar: een bijdrage voor het jaarplan 2007 van de Vereniging Tegen Discriminatie over discriminatie op grond van seksuele gerichtheid en geslachtsidentiteit*.

Spek, van der, T. (2004) "De vertruting van de lesbo" in: *Zij aan Zij* (2004).

Stoter, B. (2007) "Onderzoek naar de heteronormativiteit in Will & Grace" Rotterdam: Erasmus universiteit

Versteegen, J. (2007). Eergerelateerd geweld & homoseksualiteit. In: *Homo-emancipatiebeleid* (2007). Utrecht: MOVISIE.

Woertman, L. (1997). Seksualiteit en identiteit. In: Kooistra, J. & Mourik, van. I. (red.) (1997). *Werken aan leefvormen, identiteit en socialisatie: van klassiek gezin tot postmodern samenleven*. Utrecht: Uitgeverij Lemma.

Woertman, L. (2003). *Moeders mooiste: de schone schijn van het uiterlijk*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Zee, R. (2006). *Eerwraak in Nederland*. Antwerpen: Uitgeverij Houtenkiet.

10.1 Internetbronnen:

CHJC: www.chjc.nl

Contrario: www.contrario.nl

MOVISIE: www.eerwraak.info
www.watiseer.nl
www.homo-emancipatie.nl